

LEXICOLOGIA CATALANA I SEMÀNTICA

Materials de treball, 2017

Núria Alturo

1. Introducció i conceptes generals

1.1. La lexicologia entre les ciències del llenguatge

Lexicologia

Disciplina lingüística que **estudia sincrònicament l'estructura del lèxic** d'una llengua, atenent a la composició, la varietat, l'origen, els canvis històrics i l'adaptació a les condicions socials de la comunitat lingüística.

Morfologia

Disciplina lingüística que **estudia l'estructura interna dels mots**. Dins la morfologia, normalment es diferencien la morfologia flexiva de la derivativa.

Morfologia derivativa. Branca de la morfologia que estudia la formació de mots.

Morfologia flexiva. Branca de la morfologia que distribueix els mots en diferents classes o categories (nom, verb, etc.) i explica les variacions que poden experimentar per raó dels accidents gramaticals com el gènere, el nombre, la conjugació, etc.

(Pérez Saldanya, Manuel et al. 1998. *Diccionari de lingüística*.
Oliva: Colomar Editors. Pàg. 195 i 218)

L'objecte d'estudi de la **morfologia** és, fonamentalment, **la forma del mot, les relacions que tenen lloc entre les unitats més petites que la paraula i les regles o els processos implicats en la formació de mots**. En canvi, l'objecte d'estudi de la **lexicologia** és **el significat del mot, i també d'aquelles altres unitats lèxiques transmissores de significat** que puguem aïllar en la llengua.

(Espinal, M. Teresa i M. Teresa Ynglès. 2002. "L'estudi del lèxic i del significat a la gramàtica". A M. T. Espinal, *Semàntica. Del significat del mot al significat de l'oració*.
Barcelona: Ariel)

El conjunt de paraules de la gramàtica (juntament amb totes les informacions que cada paraula du associades) constitueix **el component lèxic**, que **és l'objecte d'estudi de la lexicologia general**.

La **lexicologia teòrica** s'ocupa d'analitzar **l'organització interna del component lèxic de qualsevol gramàtica**, les informacions necessàries que les paraules han de dur associades per poder donar compte de la competència lèxica del parlant i dels mecanismes de relació del component lèxic amb la resta de components o mòduls de la gramàtica.

(Cabrè, M. Teresa. 1994. *A l'entorn de la paraula (I). Lexicologia general*.
València: Universitat de València. Pàg. 34)

Semàntica

Branca de la lingüística que **estudia el significat de les unitats lingüístiques**, siguin morfemes, mots o unitats superiors com ara oracions o textos. El terme té un valor parcialment diferent en lògica i filosofia, i en lingüística. **En lògica i filosofia, la semàntica s'ocupa sobretot de les relacions que les expressions lingüístiques estableixen amb el món real o possible a què es refereixen i de les condicions en què aquestes expressions poden ser considerades vertaderes o falses. En lingüística, per contra, l'èmfasi se centra en la manera com el significat s'estructura en les llengües naturals.**

(Pérez Saldanya, Manuel et al. 1998. *Diccionari de lingüística*.
Oliva: Colomar Editors. Pàg. 292)

Pragmàtica

Disciplina lingüística que estudia l'ús del llenguatge en situacions comunicatives i, sobretot, la relació establida entre els enunciats i els contextos en què aquests enunciats són apropiats. Entre els objectius principals de la pragmàtica s'inclouen l'estudi dels actes de parla, la relació entre el coneixement del món i l'ús i la interpretació dels enunciats, la dixi i, en general, les relacions establides entre el parlant i l'oient, l'estructura del discurs i les pressuposicions i les implicacions conversacionals. **Molt sovint la pragmàtica ha sigut definida per contrast amb la semàntica com la disciplina que analitza tots aquells aspectes del significat que no poden ser delimitats per mitjà de condicions de veritat.**

(Pérez Saldanya, Manuel et al. 1998. *Diccionari de lingüística*.
Oliva: Colomar Editors. Pàg. 258)

Sintaxi

Disciplina lingüística que estudia l'organització dels mots en estructures superiors (sintagmes i, fonamentalment, oracions). De manera molt general, es poden diferenciar dos grans tipus d'aproximacions a la sintaxi, **una de caràcter categorial, que tracta de delimitar la manera com les categories lèxiques es combinen per a formar categories superiors**, i una altra de caràcter funcional, que se centra bàsicament en la funció o el tipus de relacions que s'estableixen entre els constituents d'una estructura oracional o sintagmàtica. Des d'una perspectiva categorial es dirà, així, que una oració està formada per un sintagma nominal i un sintagma verbal; des d'una perspectiva funcional es dirà, per contra, que una oració consta d'un subjecte i d'un predicat.

(Pérez Saldanya, Manuel et al. 1998. *Diccionari de lingüística*.
Oliva: Colomar Editors. Pàg. 302-303)

Lectura: Lorente (2015) i Vallès (2015)

LORENTE, Mercè (2015): "Els reptes d'una lexicologia integral: de *caçafantasmes a trencaclosques*". Dins M. Rosa Lloret, et al. (ed.) *Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català*. Barcelona: Edicions UB. Pàg. 165-184.

VALLÈS, Teresa. (2015): "Nous reptes de la Lexicologia. A propòsit de 'Els reptes d'una lexicologia integral: de *caçafantasmes a trencaclosques*'. Dins M. Rosa Lloret, et al. (ed.) *Clàssics d'ahir i d'avui en la gramàtica del català*. Barcelona: Edicions UB. Pàg. 185-190.

1. Per què diu Lorente que la lexicologia és "un espai de trobada"?
2. Per què és difícil definir el concepte de "mot"?
3. Quins malnoms proposa Lorente per qualificar les diverses tasques del lexicòleg? A quina tasca es refereix cada malnom?
4. Pel que fa a la descripció de les unitats lèxiques, per què és partidària Lorente de treballar a partir de criteris específics (gramaticals, cronològics, socioculturals, etc.), en lloc d'integrar tots els nivells de descripció?
5. A què es refereix Lorente quan parla de "desgavell terminològic"? És un problema que afecta només la lexicologia?
6. Quines disciplines de l'estudi del lèxic tenen una orientació aplicada?
7. Què és el lexicó? Quina informació conté?
8. Per què es diu que les regles lèxiques són redundants?
9. Què són les regles de redundància no-derivatives?
10. En la teoria d'entrada plena (Jackendoff, 1975), què contenen les unitats lèxiques?
11. Un tema de debat en la lexicologia són els límits entre els diversos mecanismes de formació de mots. A partir del que explica Lorente a les pàgines 175-178 feu una llista de criteris que es poden fer servir a l'hora d'associar una paraula amb un mecanisme de formació de mots particular.
12. A partir del que diu Lorente, creus que la creativitat lèxica és un indicador de la vitalitat de les llengües? Per què?
13. A què es refereix Lorente quan diu que anem cap a una "lexicologia integrada"?
14. Què aporta a la lexicologia el concepte de "família" de mots que explica Vallès?
15. Què proposa Vallès pel que fa a la problemàtica de les fronteres entre mecanismes de formació de mots?

1.2. Concepte de mot

Activitat 1

Quantes paraules té aquest text?

“Com ens afecta la contaminació electromagnètica? És perjudicial per a la salut dormir amb el mòbil a la tauleta de nit? Hi ha proves científiques sobre com afecta l'ús del mòbil a la nostra salut?”

(<http://www.rac1.cat/programes/versio/20170119/413500521450/pere-leon-ones-electromagnetiques-telefons-mobils.html>)

1.2.1. Criteris d'identificació dels mots

- (1) *Arítmia* (DIEC2) i *arrítmia* (Ortografia Catalana, IEC 2016) són dues grafies diferents del mateix mot.
- (2) L'oració següent té 3 mots: *L'Alba informarà l'Alba*.

MOT

1. Unitat significativa que consta d'un o més morfemes, caracteritzada per una certa autonomia funcional dintre d'una oració o un sintagma. *Mot gramatical, mot gràfic. Mots variables, invariables. Emprar el mot propi, el mot just. Li va escriure quatre mots.*

(dlc.iec.cat)

PARAULA

1. *Allò que és dit.*
2. *Mot en tant que serveix per expressar el pensament.*
3. *Mot. 1.*

(dlc.iec.cat)

- (3) L'oració següent té 5 mots: *La Marta informarà la Marta*.
- (4) *L'Alba porta folis.*
- (5) *Tens un portafolis?*

- (6) Fer
 - a. feies / vas fer / fas / faràs
 - b. refer
- (7) Taula
 - a. taula / taules
 - b. entaular / tauleta
- (8) Porta + folis → 2 conceptes
- (9) Portafolis → 1 concepte
- (10) *carrereta* (1 mot ortogràfic) i *cama-sec de prat* (3 mots ortogràfics) són denominacions diferents d'un "bolet comestible de l'ordre de les tricolomats, de mida petita, de color de cuir nou, que es fa als prats, tant a la tardor com a la primavera, formant erols de molts carpòfors alineats, i que es comercialitza sovint sec com a condiment (*Marasmius oreades*)" (DIEC2)
- (11) *Oficina de correus* (3 mots ortogràfics) denomina el mateix concepte que l'anglès *post office* (2 mots) i el suec *postkontor* (1 mot)
- (12) Al lleidatà, la *a* final de mot es realitza com a [ɛ]
- (13) La combinació de sons [rd] a principi de mot és inexistent en català. Per tant, la primera vegada que sentim el compost neològic *ciberdelinqüent* no es plantejem que estem sentint dos mots com *cibe* i *rdelinqüent*.
- (14) Un mot fonològic només té una síl·laba amb accent principal: *CAsa*. Si hi ha més d'una síl·laba accentuada, n'hi ha una que és més accentuada que les altres: ciberdelinQÜENT.
- (15) Podem considerar un mot fonològic el compost *atac-defensa* pel fet que té una síl·laba més accentuada que les altres: atac-deFENsa. En canvi, *atac* i *defensa* són dues paraules, cadascuna amb únic accent ben definit: *aTAC*, *deFENsa*.
- (16) *Efecte dòmino* és una expressió neològica formada per dues paraules fonològiques, cadascuna amb un únic accent: eFECte DÒmino.
- (17) Moltes paraules funcionals no tenen accent. Expressions com **a** *CAsa*, **el** *PEre*, **li** *teleFOno* tenen un accent únic i es podrien considerar expressions d'un sol mot, encara que ortogràficament les tractem com a seqüències de dos mots i que puguem argumentar que són mots semànticament i gramaticalment independents.

- (18) Podem substituir el mot *portafolis* per una altra paraula:
a. Tens això?
b. En tens?
- (19) És difícil substituir l'expressió *porta folis* per una única paraula:
a. Això l'Alba.
b. L'Alba en porta.
c. Folis, l'Alba.
- (20) En l'oració, podem separar *porta* i *folis*, però no *portafolis*:
a. *Porta sis folis*, sisplau.
b. Tens **portasisfolis*?
c. És l'Alba qui els *porta*, els *folis*.
d. És l'Alba qui el *porta*, el *portafolis*.
e. Són *folis*, el que *porta* l'Alba?
f. *Portafolis*, ets tu qui en té?
- (21) *Sui generis*
a. Tracta els temes d'una manera molt *sui generis*.
b. Tracta els temes d'una manera molt especial.
c. Tracta els temes d'una manera **sui molt generis*.
- (22) *Per capita*
a. Aquest país ha assolit un grau de producció *per capita* molt elevat.
b. Aquest país ha assolit un grau de producció per persona molt elevat.

1.2.2. Classe oberta i classe tancada

- (23) *ciberatac, vegà, geoestratègic, mediar*
- (24) *va* (mot lèxic, del verb *anar*) > *va* (mot funcional, auxiliar del perfet, ex. *va cantar*)
- (25) *cap* (mot lèxic: nom, significat lèxic: part superior del cos, ex. Tinc mal de *cap*) > *cap* (mot funcional: preposició, significat gramatical: orientació, ex. Vinc *cap* aquí)

- (26) Classe oberta: *llapis*

Estri per dibuixar i escriure a mà, constituït per una mina inclosa en una barreta cilíndrica o prismàtica de fusta, el cap de la qual es talla en punta a fi de deixar descoberta la mina. (DIEC2)

- (27) Classe tancada: *el*

Forma masculina de l'article definit. (DIEC2)

- (28) Què vols? *Xocolata*
Com et sents? *Cansat*
Què et sembla que farà el nen? *Xutar*
- (29) El vestit és verd.
a. Com és el vestit? *Verd*
b. Com és el vestit? **El*
- (30) - Digues una paraula de dues lletres que acabi amb l.
- *El*
- (31) Sisplau (marcador de cortesia)
a. Em pots ajudar, sisplau?
b. - Com es demana?
- *Sisplau*
- (32) *a / dalt / damunt / superior*
a. Viu al pis de *dalt*
b. Viu *damunt* nostre
c. Viu al pis *superior*

1.2.3. Lexicalització

- (33) cat. dits de les mans, dits del peu, dit polze, dits / ang.
fingers, toes, thumb, digits
a. *Dit*: En l'ésser humà, membre, en nombre de cinc, amb què terminen les mans i els peus (dlc.iec.es)
b. *Finger*: Qualsevol de les parts separades, llargues i fines de les mans, especialment les que no són el polze (dictionary.cambridge.org)
c. *Toe*: Qualsevol de les cinc parts separades al final del peu (dictionary.cambridge.org)
d. *Thumb*: el dit curt i ample d'un costat de la mà, que permet aguantar i agafar coses fàcilment (dictionary.cambridge.org)
e. *Digit*: qualsevol dit de la mà o del peu (dictionary.cambridge.org)
- (34) Paraules noves
a. És un *crack*
b. És d'una associació *antitaurina*
c. Ha estat víctima de la *bombolla immobiliària*
d. Ynda és el nom en clau del *grafiter* més buscat per la Policia Local de Manresa (<http://www.naciodigital.cat>)

- (35) Canvis semàntics
- S'ha *desmarcat* de l'opinió del partit.
 - Samarreta amb una divertida il·lustració d'un formatge que diu "No em *ratllis*!" i és que de vegades no volem que ningú ens molesti! .-) (<http://productes.de.la.terra.cat>)
 - He preparat un *power point*.
 - El capità *matalasser* ha explicat per què no ha sortit a jugar a la segona meitat (<http://www.ara.cat>)
- (36) Onomatopeies
- En Xavier creu que les queixes potser són desmesurades: "Se sent el *xumba xumba*, però tots som conscients que un dia és un dia, això és en funció de la sensibilitat de cadascú, però la música electrònica ja ho té això." (<http://www.diariandorra.ad>)
 - Gos. Etimologia: probablement del *kos* o *kus*, onomatopeia de la veu amb què es sol cridar el ca, i que té variants en totes les llengües romàniques (cf. esp. *gozque*, ant. fr. *gous*, port. *gozo*, it. *cuccio*, etc.) (<http://dcvb.iec.cat>)
- (37) Paraules inventades
- Kodak*
 - Lewis Carroll, 1876, *The Hunting of the Snark* (trad. d'Amadeu Viana, *La caça del merma*) (<http://alicies.wordpress.com>)
- (38) Derivació
- Amb prefix: *redimensionar*, *precampanya*, *deconstruir*
 - Amb sufix: *bloguer*, *barista*, *almodovarià*, *maridatge*
- (39) Composició
- aparcacotxes*
 - aturfeina*
 - caçatalents*
- (40) Sintagmació
- corredor de la mort*
 - carregar piles*
 - aval lloguer*
- (41) Truncació: acronímia (ang. *blending*)
- catanyol* (< català + espanyol)
 - informàtica* (< informació + automàtica)
 - bicifestació* (< bicicleta + manifestació)

- (42) Truncació: siglació (ang. alphabetisms (a, b) and true acronyms (c))
- oenagé* (< ONG, organització no governamental)
 - cedé* (< CD, disc compacte)
 - uci* (< UCI, unitat de cures intensives)
- (43) Truncació: escurçament d'una paraula o d'un sintagma (ang. clipping)
- profe* (< professor)
 - Cesc* (< Francesc)
 - mossos* (< mossos d'esquadra)
 - 200 papallona* (< 200 metres papallona)
- (44) Manlleu:
- 6 senyals que indiquen que ets addicte al *postureo* (<http://www.adolescents.cat/>, 29/11/2016)
 - El *postureig* s'estén (<http://www.elperiodico.cat/>, 21/06/2013)
 - S'acomia d'ell amb paraules *carinyoses*
- (45) Calc
- ordinador de butxaca* (< ang. pocket computer)
 - síndrome del cremat* (< ang. burnout syndrome)
 - contenedor* (< ang. container)
- (46) Economia (del grec *oîkos*, 'casa' i *némo* 'administrar, distribuir') > ecologia ('medi, hàbitat') > eco₁- 'medi ecològic', ex. ecotoxicitat ('toxicitat del medi ecològic') > eco₂- 'ecologista', ex. ecoart, ecoturisme, ecocamaques (format amb eco₂- i l'aglutinació de "que maco", referit als turistes barcelonins)

1.2.4. Mètodes per estudiar els mots i els seus significats

Activitat 2

Compara aquestes dues definicions de la paraula **pot**. La primera és del DIEC2, la segona del DIDAC. Quines diferències hi veus?

pot

1 m. [LC] Vas generalment cilíndric i més alt que ample per a guardar-hi conserves, tabac, medicaments, etc. Un pot d'apotecari. Un pot de mel. Guardar el cafè en un pot de llauna. (DIEC2, <http://dlc.iec.cat>)

2 [LC] **pot de la confitura** Punt essencial d'una qüestió, el punt en què està la dificultat.

3 [LC] **en el pot petit hi ha la bona confitura** Expressió usada per a lloar l'excel·lència, la boniquesa, etc., d'una persona petita.

pot pots

nom masculí Un pot és un recipient, normalment de forma cilíndrica, per a guardar-hi aliments o altres coses. Els pots de metall amb nansa serveixen per a escalfar aigua o altres líquids. N'hi ha de vidre o de plàstic i amb tapa per a posar-hi l'arròs, la mel, el cafè i altres aliments. És normal tenir sobre l'escriptori un pot amb llapis i bolígrafs.

Activitat 3

Quin és el significat de la paraula *poma* en aquests exemples?

- (1) El pastís de *poma* és més bo que el de pastanaga.
- (2) L'ambientador de *poma* és massa pudent.
- (3) La *poma* d'aquest quadre és molt realista.

Activitat 4

Fes servir la intuïció per valorar si els enunciats següents són possibles en català. Quines conclusions en podem extreure pel que fa a la paraula *gaire*?

- (1) No m'hi estaré gaire estona.
- (2) M'hi estaré gaire estona.
- (3) ¿T'hi estaràs gaire estona?
- (4) Si t'hi estàs gaire estona me n'aniré.
- (5) Dubto que s'hi estigui gaire estona.
- (6) Ho va fer sense gaires dificultats.
- (7) —¿T'agrada el tennis? — Gaire.
- (8) És una feina no gaire atractiva.
- (9) És una feina gaire atractiva.

(47) Labov (1973): experiment sobre la vaguetat

(48) Boleda, Gemma (2006): *Automatic acquisition of semantic classes for adjectives*. Tesis doctoral. Disponible a <http://tdx.cat/handle/10803/7587>

Adjectius bàsics: cal omplir l'espai en blanc amb un sinònim o un antònim, ja que molts adjectius bàsics tenen antònims lèxics (encara que no tots).

Esquema:

Té un significat semblant a / contrari a _____ (adjectiu)

Exemple:

Gran → Té un significat semblant a / contrari a petit (adjectiu)

Adjectius relacionats amb objectes: l'esquema de la paràfrasi expressa la relació de l'adjectiu amb un objecte que es lexicalitza en forma de nom.

Esquema:

Relatiu o relacionat amb (el/la/els/les/l') _____ (nom)

Exemple:

Bèl·lic → Relatiu o relacionat amb (el/la/els/les/l') guerra (nom)

Adjectius relacionats amb esdeveniments: l'esquema expressa la relació de l'adjectiu amb un esdeveniment que es lexicalitza en

forma de verb. Proposa tres esquemes diferents per poder captar els diversos processos de sufixació: un significat actiu per als sufixos –iu i –or, un significat passiu per al sufix ble, i un significat resultatiu per als adjectius formats a partir de participis.

Esquema per als sufixos –iu i –or: Que _____ (verb)

Exemple: **constitutiu** → que constitueix (verb)

Esquema per als sufix –ble: que pot ser _____ (verb)

Exemple: **ajustable** → que pot ser ajustat (verb)

Esquema per als adjectius formats de participis:

que ha sofert el procés de _____ (verb) (-ho/-lo/-se)

Exemple: **especialitzat** → que ha sofert el procés d' especialitzar (verb) (-ho/-lo/-se)

1.3. Conceptes bàsics de morfologia

1.3.1. Unitats d'anàlisi de la morfologia

- (49) Radical / Arrel
 - a. *deten* + (i)r > detenir
 - b. *deten* + ció > detenció
- (50) Tema: base
 - a. tema + tema: *biblio* + *fil* > bibliòfil
 - b. tema + paraula: *anglo* + *americà* > angloamericà
 - c. afix + tema: *re* + *stituir* > restituir
 - d. afix + tema: *in* + *stituir* > instituir
- (51) Tema: qualsevol paraula o base sense afixos flexius ni derivatius
 - a. *port-* + *es* > portes
 - b. *port-* + *er* > porter
- (52) Tema: forma verbal lligada amb la vocal temàtica de la conjugació verbal
 - a. *Deten(i)-* + *r* > detenir
 - b. *Sal(a)-* + *r* > salar

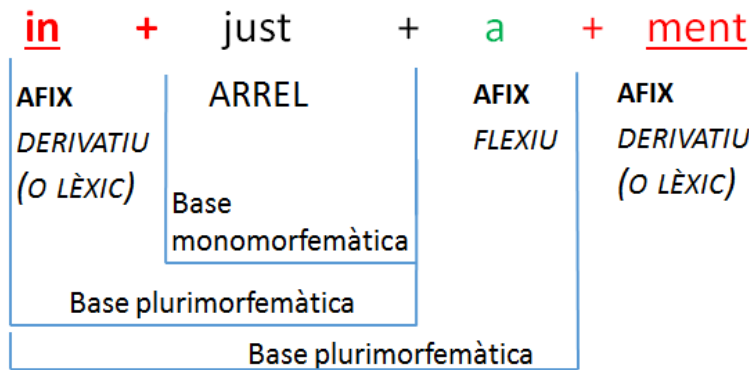
1.3.2. Morfologia lèxica i morfologia flexiva

1.3.2.1. Morfologia lèxica

GIEC (2016: 123): (La morfologia lèxica) "se centra en l'estructura dels mots existents i en els processos morfològics a partir dels quals se'n formen de nous. Es tracta de processos com la sufixació (la formació de *rítmic* adjuntant *-ic* a *ritm*) i la prefixació (la formació de *arrítmic* adjuntant *a-* a *rítmic*), que es poden englobar sota l'etiqueta de derivació, o d'altres com la composició i el truncament, a què ens referirem més endavant".

(53) Injustament: in + just + a + ment

injustament

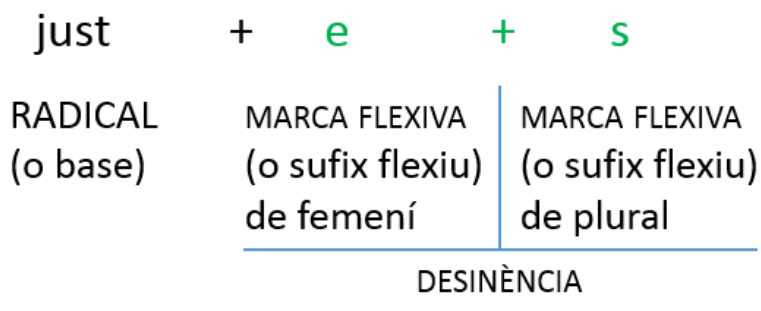

1.3.2.2. Morfologia flexiva

GIEC (2016: 123): "La morfologia flexiva s'ocupa de la variació que presenten els mots per expressar determinades propietats gramaticals i, en l'exemple que estem comentant, les variacions associades al gènere i el nombre de l'adjectiu *arrítmic*".

(54) Justes: just + e + s

justes

1.3.2.3. El contínuum lèxic / derivatiu / flexiu

- (55) Obligatorietat
- La Marta està cuinant / pilotant
 - La Marta és cuinera / pilot
- (56) Creació d'unitats lèxiques noves
- cuina + era > cuinera
 - cant-_v + o > canto_v
 - Has salat_v el pollastre? > És un xicot molt salat_{Adj}
- (57) Distància a la base lèxica:
- cuineres: cuin- + er_{Der} + e_{Flex} + s_{Flex}
 - saladura: sal + (a)_{d_{Flex}} + ura_{Der}
- (58) innovar_v > innovació_N
- (59) Rellevància
- matar (x,y) / morir (x)
 - anar (x,y) / enviar (x,y,z)
 - cuina_N / cuinera_N
 - subhasta_N / subhastador_N
 - pedra_N / pedregar_v : pedr + eg (ar)_v
 - àgil_{Adj} / agilitar_v : agil + it (ar)_v
- (60) Restriccions lèxiques
- El prefix *des-* només s'aplica a verbs que són inherentment reversibles (ex. *fer* / *desfer*)
 - El sufix *-itzar* només s'aplica a paraules que tenen més d'una síl·laba (ex. *harmonitzar*, *esterilitzar*)
 - Les categories flexives són completament generals, és a dir, aplicables a qualsevol mot d'una classe de paraules (ex. tots els verbs han de tenir una forma de passat).
 - Alguns morfemes derivatius són molt generals: el sufix *-ment* pot formar un adverbí amb qualsevol adjectiu femení (ex. *tendrament*, *feliçment*, *fortament*)
 - Alguns morfemes flexius no són completament generals: hi ha adjectius que no tenen una forma de femení diferent de la del gènere masculí (ex. *feliç*, *capaç*, *veloç*)
- (61) La derivació és poc freqüent si el significat ja està representat lèxicament
- feliç / **infeliç** – trist
 - bonic / ***inbonic** - lleig

- (62) El significat més específic dels morfemes derivatius en restringeix l'aplicabilitat
- a. negre **Adj** / **ennegrir**
 - b. cercle **N** / **encerclar**
 - c. seure **v** / ***enseure**
 - d. la flexió d'aspecte imperfectiu (ex. *cantava*) té un significat general (mostra la situació mentre té lloc, sense posar atenció als límits inicial i final); per això es pot aplicar a qualsevol verb

1.4. Conceptes bàsics de semàntica

Activitat 5

Per tal d'observar els diversos tipus de significat omple els buits en blanc dels enunciats següents amb alguna de les expressions següents: és, vol dir, equivale a, es relaciona amb, es pot definir com, suposa, implica, és un sinònim de, es pot traduir com, es refereix a, està associat amb, connota.

Per exemple:

La felicitat es pot definir com un 'estat d'ànim plenament satisfet'.

- (1) La felicitat _____ que no hagi d'arrufar mai el nas.
- (2) Felicitat _____ benaurança.
- (3) Felicitat _____ el que sento ara mateix.
- (4) Happiness _____ felicitat.
- (5) Felicitat _____ èxtasi.

1.4.1.1. Significat semàntic vs significat pragmàtic

- (63) La Ventafocs va perdre la sabata quan sortia del ball.
- (64) La Ventafocs va perdre la sabata quan sortia del ball.
N'havia arreplegat una vintena per portar-les a Càrites, i la que aquella nena havia pintat amb flors li havia caigut sense que se n'adonés.
- (65) Context
 - a. **Cotext**: tot el material lingüístic que envolta la paraula.
 - b. **Coneixement del món** (també s'anomena coneixement enciclopèdic, o de rerefons): el que sabem en general sobre les sabates, Càrites, etc.
 - c. **Context situacional**: el context de la situació en què es diu el text (unes notícies, un conte... si fos un conte estem més disposats a pensar que la sabata té propietats màgiques).
- (66) sabata / calçat

sabata

1 1 f. [LC] [ED] Calçat que no passa del turmell, més o menys escotat a l'empenya, amb sola de cuir o de goma i la resta de pell, de feltre, etc. Portar les sabates a retaló. Duia sabates de xarol.

<http://dlc.iec.cat>

calçat¹

m. [LC] [ED] Conjunt dels objectes que, com les sabates, les botes, les espadenyes, les avarques, etc., serveixen per a cobrir i resguardar els peus, especialment els fets amb pell adobada. *Fàbrica de calçat. Calçat ortopèdic.*

<http://dlc.iec.cat>

- (67) Implicació lògica: *si A, llavors B* (si A és veritat, llavors B també és necessàriament veritat)
Ex. Si és una sabata, llavors és un calçat

Activitat 6

Quins d'aquests enunciats expressen una relació d'implicació lògica? Per respondre la pregunta us heu de preguntar si el que diu la segona part de l'enunciat podria no ser sempre de la manera que es diu.

- (a) Si és una sabata, cobreix els peus.
- (b) Si és una sabata, està feta perquè se la posin els humans.
- (c) Si és una sabata, està feta de pell.
- (d) Si és una sabata, és de la talla 39.

Activitat 7

Quins d'aquests enunciats expressen una relació d'implicació lògica? Tingues en compte que al lloc d'X i Y hi ha de poder anar qualsevol sintagma nominal; és a dir, els enunciats han de poder ser certs independentment del sintagma nominal que posis als llocs d'X i Y.

- (a) Si X mata Y, llavors Y es mor.
- (b) Si X assassina Y, llavors Y es mor.
- (c) Si X dispara a Y, llavors Y es mor.
- (d) Si X dispara a Y, llavors Y és ferit per una bala.
- (e) Si X s'ofega, llavors X es mor.
- (f) Si X s'ofega, llavors X està cobert d'aigua.

1.4.1.2. Significat denotatiu i no denotatiu**mascota**

f. [LC] Persona, animal o cosa que hom considera que porta sort.

- (68) *mascota*
a. ho pot ser una persona, animal o cosa
b. no ho pot ser una olor
c. *gos* i *mascota* es poden referir a la mateixa entitat
- (69) Connotació
a. Hi havia un *cànid* davant nostre
b. Hi havia un *gos* davant nostre
c. Hi havia un *gosset* davant nostre

connotar

v. tr. [LC] [FL] Suggestir, indicar, significar, ensems amb la significació primària.

- (70) Significat social
a. Ei! / Hola
b. Sebastià Alzamora és un borratxo / un alcohòlic¹

1.4.1.3. Denotació: sentit vs referència

- (71) Teoria de la referència
a. Barcelona {BARCELONA}
b. Poeta {COMTESSA DE DIA, AUSIÀS MARCH, XAVIER MACIÀ, MARIA CABRERA, JOAN VINYOLI, MIQUEL MARTÍ I POL, GEMMA GORGA...}
- (72) *Esciúrid*
a. Què és un esciúrid?
b. Això [assenyalant un esquirol]

esciúrids

1 m. pl. [ZOM] Família de mamífers rosegadors amb les dents superiors proveïdes de crestes, que comprèn l'esquirol, la marmota i un gran nombre d'espècies afins.
2 m. [ZOM] Individu d'aquesta família.

- (73) Extensió i intensió
a. poeta {COMTESSA DE DIA, AUSIÀS MARCH, XAVIER MACIÀ, MARIA CABRERA, JOAN VINYOLI, MIQUEL MARTÍ I POL, GEMMA GORGA...}
b. poeta: escriu poemes

¹ http://www.ara.cat/dossier/alcoholic_0_1707429280.html

(74) Llei de la denotació: com més gran és la intensió (el sentit),
més petita és l'extensió (el conjunt de referents)

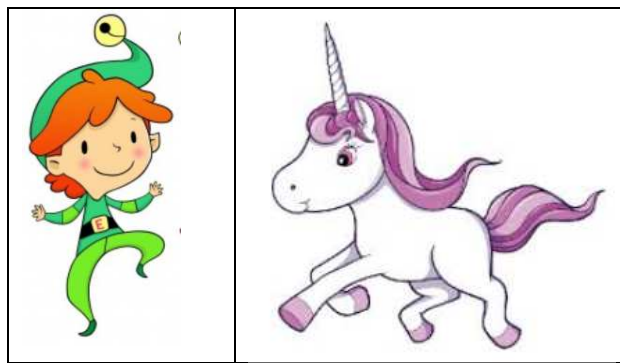
(75) gos / mastí dels pirineus

1.4.1.4. Denotació: imatge mental

(76) Teoria de la imatge

a. *Follet*

b. *Unicorn*

(77) Aire, temps, semàntica

1.4.1.5. Denotació: sentit vs concepte

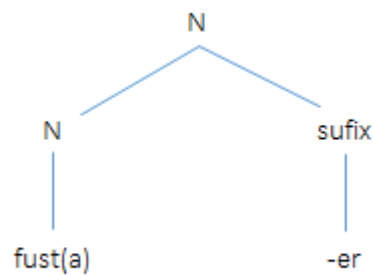
(78) **Significat lèxic** (o **sentit**): allò que connecta la forma de la
paraula amb el concepte adequat

2. Procediments morfològics de formació de mots

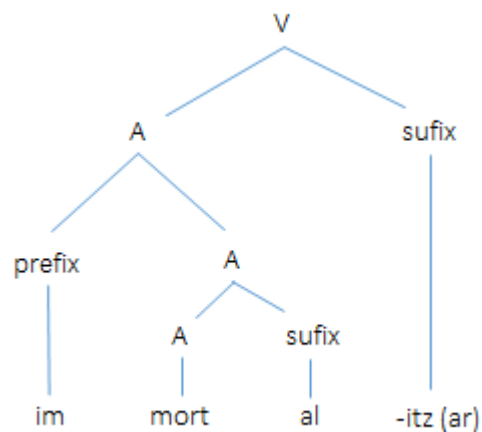
Activitat 8

- A. Descriu els mots següents fent servir els conceptes d'aquesta llició:
Amuntegar, oncologia, estabilitzar, fregalls, ull de poll
- B. De quin tipus són les variants de les sèries següents?
- a. cabo, cabré, cap, càpiga
 - b. va, vaig, anava, aniré
 - c. aigua, aquàtic

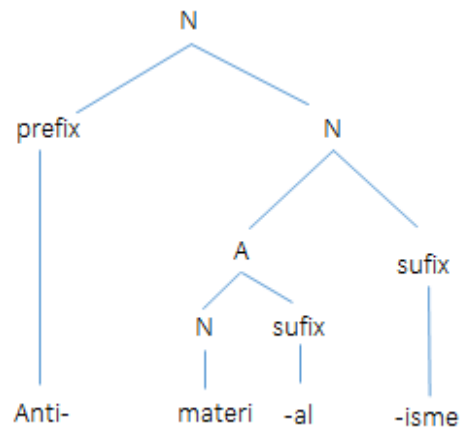
(79) Fuster

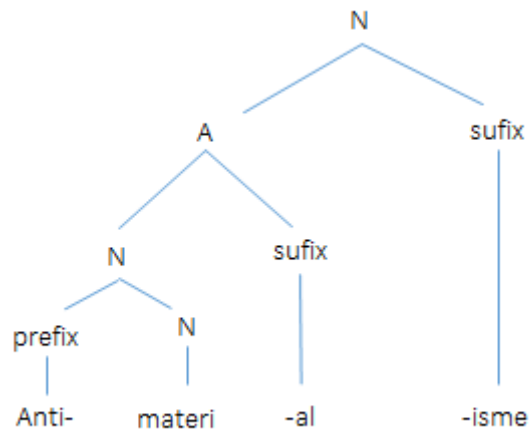
(80) Immortalitzar

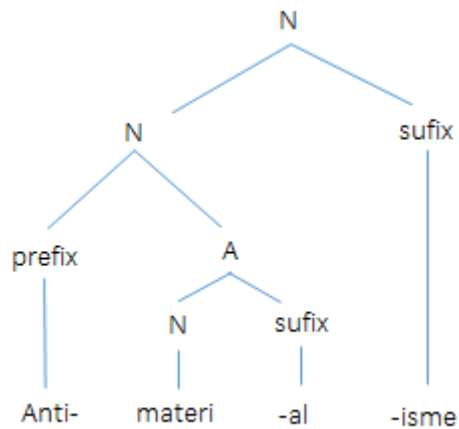
(81) *Antimaterialisme*: 'contrari al materialisme'

(82) *Antimaterialisme*: 'doctrina referent a l'antimatèria'

(83) *Antimaterialisme*: 'doctrina contrària als materials'

(84) insegur, incert, inexplicable, immaterial

(85) impensat: [im [[pensa]_v t]_A]_A

Activitat 9

Indiqueu entre claudàtors l'estructura dels mots *intolerablement* i *informalitat*.

(86) contrarevolucionari

- a. [contra [[revolució]_N ari]_A]_A
(algú que va en contra d'un revolucionari)
- b. [[contra [revolució]_N]_N ari]_A
(seguidor de la contrarevolució)

Activitat 10

Digueu dues estructures possibles dels mots *bescanviar* i *sobrevaloració*. Decidiu, a partir de criteris semàntics, quina és l'estructura correcta en cada cas.

(87) Immobilitzable

- c. [[[im [mòbil]_A]_A itz(a)]_v ble]_A (que pot fer-se immòbil)
- d. [[im [[mòbil]_A itz(a)]_v]_v ble]_A (que pot ser immobilitzat)
- e. [im [[[mòbil]_A itz(a)]_v ble]_A]_A (que no pot ser mobilitzat)

(88) Incristal·litzable

- f. [[[in [cristal]_N]_N itz(a)]_v ble]_A
- g. [[in [[cristal]_N itz(a)]_v]_v ble]_A
- h. [in [[[cristal]_N itz(a)]_v ble]_A]_A

(89) *Moliners*: derivació > flexió

- i. molin + er + s
- j. *molin + s + er
- k. [[[molin] er] s]

- (90) *Caça bombarder*: derivació > composició > flexió
 l. Derivació:
 o *caça*, [[caç] _v a] _N (derivat temàtic de *caçar*)
 o *bombarder*, [[bombard] _N er] _N
 m. Composició: [[caça] _N [bombarder] _N] _N
 n. Flexió:
 o [[caça bombarder] ∅]
 o [[caça bombarder] s]
- (91) fusta → fuster → fusteret → fusterets
- (92) *Trencaclosques*: flexió > composició
 o. Flexió:
 o *trenc* + *a*
 o *closqu* + *e* + *s*
 p. Composició: [[trenca] [closques]]
 q. **trencaclosca*
 r. **trenc* ∅ *closca*
 s. **trenc* ∅ *closc* ∅
 t. **un trenca* (compareu amb “un caça”)
- (93) *Picapedrer*: composició > derivació
 u. Composició: [[pic(a)] _v [pedr] _N] _N
 v. Derivació: [[picapedr] _N er] _N
 w. El qui pica pedres / *El qui pica pedrer
- (94) Afixos de classe I
 x. *sagrist* + **ia**
 y. **a** + *scendir* / **de** + *scendir*
 z. *lòg* + **ic**
 aa. *Telegràf* + **ic**
- (95) Afixos de classe II
 bb. Inferible: *inferi* # **ble**
 cc. Diferible: *diferi* # **ble**
 dd. **feri* # **ble**
- (96) Ordenació dels afixos de classe I i classe II
 ee. Classe I – Classe II: *ascendible*, [[a [scendi]] _v ble] _A
 ff. Classe I – Classe I: *refilètic*, [[[refil] _v et] _N ic] _A
 gg. Classe II – Classe II: *exportable*, [[ex [porta] _v] _v ble] _A
 hh. *Classe II – Classe I:
 ascendible, * [a [[scendi] _v ble] _A] _A
 exviolinista, * [[ex [violin]] _N ista] _N

Activitat 11

Com es combinen els morfemes *a*, *itat* i *gramatical* en la paraula *agramaticalitat*? Tingues en compte criteris sintàctics, semàntics i morfològics.

2.1. La sufixació

2.1.1. Sufixació i sufixos derivatius

Sufixació

"La sufixació és el procés de derivació que permet formar mots a partir de l'adjunció d'un sufix derivatiu, això és, un afix derivatiu situat a la dreta d'una base: per exemple, els sufixos *-or* i *-et* s'adjunten, respectivament, a la dreta de les bases *fresc* i *dit* per a formar els mots *frescor* i *ditet*".

(GIEC 2016: 391)

- (97) Base monomorfemàtica:
fresc > frescor
- (98) Base plurimorfemàtica:
 - a. inclou un sufix: **nacional** > nacionalitat
 - b. inclou un prefix: **insensat** > insensatesa
 - c. composta (patrimonial): **paraigua** > paraigüer
 - d. composta (cult): **biògraf** > biogràfic
 - e. sintagmàtica: **campi qui pugui** > campiquipuguejar
- (99) Categoria gramatical de la base:
 - a. Nominal: **sal** > saler
 - b. Adjectival: **trist** > tristesa
 - c. Verbal: **escamp**(ar) > escampall
 - d. Adverbial: **sovint** > sovintejar
 - e. Preposicional: **entre** > entretant
 - f. Numeral: **sis** > sisè
 - g. Quantitativa: **poc** > poquet

Sufix derivatiu

"El sufix derivatiu és l'element que estableix la posició de l'accent i determina les propietats sintàctiques, les propietats flexives i el significat del mot resultant. El sufix *-or*, per exemple, s'adjunta a la base adjectival *fresc*, fixa l'accent en la síl·laba *cor* del mot *frescor*, dona com a resultat un nom femení no comptable i aporta el significat de 'qualitat de fresc'. En altres casos, però, el sufix derivatiu, a més d'imposar la posició de l'accent, només matisa el significat que aporta la base lèxica. El sufix *-et* s'adjunta a la base nominal *dit*, fixa l'accent en la síl·laba *tet* del mot *ditet* i afegeix un matís valoratiu al significat de la base nominal *dit*; però el mot *ditet* és un

nom masculí comptable com *dit* i designa la mateixa part del cos. L'exemple del sufix *-or* pertany a la sufixació lèxica, mentre que el del sufix *-et* pertany a la sufixació valorativa."

(GIEC 2016: 391)

(100) Elements (o formants) cultes:

- a. **Prefixos i sufixos cultes:** provenen de prefixos i sufixos llatins o grecs.
- b. **Formes prefixades i formes sufixades:** provenen de mots grecs o llatins que, adaptats en le llengües modernes, aconsegueixen una funció anàloga a la que tenen els prefixos o sufixos.

(101) Suffixos cultes:

- a. *-isme* (llatí *-ismus*, 'teoria, doctrina o corrent artístic'): *comunisme, optimisme, budisme, romanticisme*
- b. *-ari* (llatí *-arium*, 'continent d'un conjunt de'): *diccionari, reliquiari, mostrari*
- c. *-ari, ària* (llatí *-arius, -aria*, 'relatiu o pertanyent a'): *milionari, llegendari*
- d. *-ència* (llatí *-entia*, 'qualitat de'): *adolescència, negligència, eloqüència*

(102) Formes sufixades:

- a. *-gon, -gona* (grec *gōnía*, 'angle'): *polígon, pentàgon*
- b. *-fer, -fera* (llatí *ferre*, 'portar'): *petrolífer, plumbífer*
- c. *-grama* (grec *grámma*, 'forma, descripció, dibuix'): *cardiograma, criptograma*

(103) Combinació de formes prefixades i formes sufixades:

- a. *Polígon*: de *poli-* i *-gon*
- b. *Pentàgon*: de *penta-* i *-gon*
- c. *Plumbífer*: de *plumbi-* i *fer*
- d. *Criptograma*: de *cripto-* i *-grama*
- e. *Cardiograma*: de *cardio-* i *-grama*

(104) Productivitat (dades del projecte NEOXOC):

- a. Sufixació: 2308 neologismes
- b. Prefixació: 1890 neologismes
- c. Composició culta: 1506 neologismes
- d. Composició patrimonial: 834 neologismes

2.1.2. Variants formals

2.1.2.1. Morfemes afectats pels fenòmens consonàntics de final de mot

- (105) Elisió de la *n* final del sufix derivatiu:
- fundaci**ó** – fundacions – fundacional
 - petit**ó** – petitona
 - cinqu**è** – cinquena
 - barcelon**í** – barcelonina
- (106) Manteniment de la consonant final de la base:
- nasal alveolar: *caminal*, /kəmin/ + al (vs. [kəmí])
 - bategant: *floral*, /flor/ + al (vs. [fló])
 - obstruent sonora:
mercadejar, /merkad/ + ejar (vs. [merkát])
bogeria, /boʒ/ + eria (vs. [boʃ])

2.1.2.2. Variants al·lomòrfiques

- (107) Variants al·lomòrfiques de bases lèxiques:
- pit / pitr: *pitam*, *pitrera*
 - angl / angul: *angle*, *angulós*
- (108) Variants cultes i patrimonials de bases lèxiques:
- De la mateixa base: lact / llet; *làctic*, *lleteria*
 - Per supleció: igni / fog; *ignició*, *foguer*
- (109) Variants al·lomòrfiques de sufixos derivatius:
- ble / bil: *amable*, *amabilitat*
 - itat / etat / edat / tat / dat: *vanitat*, *sobrietat*, *santedat*, *igualtat*, *bondat*
 - itud / ud: *solitud*, *aptitud*; *quietud*, *habitud*
 - er(a) / der(a): *pomer(a)*; *roncader(a)*
 - nd / nt (precedits de vocal temàtica): *sumand*, *reverend*; *abundant*, *creient*
 - tor / dor: *constructor*, *deutor*; *caçador*
 - ? ist / ism (Rull 2002): *modernista*, *modernisme*

2.1.3. Criteris de classificació dels sufixos

2.1.3.1. Criteris fonològics

- (110) Sufixos tòpics:
- ós/-os(a): *perill*, *perillós*
 - íssim/-íssim(a): *antic*, *antiquíssim*, *perillosíssim*

- (111) Sufixos preaccentuats:
- a. -ic: *àtom, atòmic; faraó, faraònic*
 - b. -i: *púrpura, purpuri; adúlter, adulteri*

2.1.3.2. Criteris sintàctics i semàntics

- (112) Sufixos lèxics segons la categoria que imposen al mot derivat:
- a. Nominalitzadors: -atg(e), *maquillatge*
 - b. Adjectivadors: -ar, *polar*
 - c. Verbalitzadors: -itz(ar), *fertilitzar*
- (113) Sufixos lèxics que imposen més d'una categoria:
-ist(a): adjectivador (*inflacionista*) i nominalitzador (*dentista*)
- (114) Mots derivats segons la categoria de la base:
- a. Denominals: *polar* (del nom *pol*)
 - b. Deadjectivals: *fertilitzar* (de l'adjectiu *fèrtil*)
 - c. Deverbals: *maquillatge* (del verb *maquillar*)
 - d. Deadverbials: *sovintejar* (de l'adverbi *sovint*)
- (115) Sufixos que donen lloc a tipus diferents de mots:
-atg(e): deverbals (*maquillatge*), denominals (*plomatge*)
- (116) Sufixos valoratius segons la característica dimensional:
- a. Augmentatius: -ot, *peuot*
 - b. Diminutius: -et, *peuet*
- (117) Sufixos valoratius segons l'apreciació afectiva:
- a. Despectius: -astr(a), *politicastre*
 - b. Afectius: -ó, -ona, *petitó, carona*
- (118) Sufixos valoratius segons la intensitat o la modalitat de l'acció verbal: intensius
- a. -uc(ar), *menjucar*
 - b. -ass(ar), *allargassar*

2.1.3.3. La sufixació i la flexió

- (119) Sufixació i flexió
- a. Base més sufix: *taul-* + *-ell*, *taulell*
 - b. Paraula flexionada més sufix: **taula* + *ell*, **taulaell*
 - c. Base amb vocal temàtica en derivats deverbals:
batedora, portable, dormilega
 - d. Base amb flexió de femení en els derivats amb -ment:
dolçament, fortament

2.1.4. Naturalesa teòrica dels sufixos

- (120) -aire
- V → A: xerrar, xerraire
 - N → N: drap, drapaire
- (121) -ós
- A → A: blau, blavós
 - N → A: bosc, boscós
 - V → A: costar, costós

Activitat 12

Observa els mots següents:

Dentista, facilitat, creació, estiuenc, agrós, rondinaire, tardà, alfabetitzar, simplificar, sovintejar, ràpidament

Identifica'n els elements següents:

- La categoria lèxica de la base
- La categoria lèxica del mot derivat
- El mot primitiu
- El sufix

(122) -aire: xerraire, [[ʃər]_V + [ájɾə]_A]_A

Activitat 13

1. Representa l'estructura dels mots de l'exercici anterior seguint el model de l'exemple següent:

Costós: [[kost]_V + [ós]_A]_A

Dentista, facilitat, creació, estiuenc, agrós, rondinaire, tardà, alfabetitzar, simplificar, sovintejar, ràpidament

2. Proposa l'estructura dels mots següents: *engroguir, abaixar*. Què tenen d'especial?

2.1.5. La sufixació lèxica

2.1.5.1. Productivitat

- (123) Factors de variació en la productivitat dels sufixos
- ívol: variació històrica
 - er(a): variació geogràfica
 - as(a): variació funcional
 - ???: variació social

2.1.5.2. Restriccions de selecció dels sufixos

- (124) Restriccions en relació amb la categoria lèxica de la base
- ció (nominalitzador): només amb bases verbals
 - it(ar) (verbalitzador): només amb bases adjectivals
 - or: amb bases adjectivals, nominals o verbals
- (125) Restriccions en relació amb les propietats sintàctiques de la base
- ble: la base verbal ha de tenir un argument amb la funció semàntica de tema (ex. *amor perdurable*)
 - enc/-enc(a): la base ha de ser un adjectiu qualificatiu (ex. *amorós* a *amorosenc*); no es pot combinar amb altres tipus d'adjectius (**posteriorenc*, amb l'adjectiu de relació *posterior*)
- (126) Funcions semàntiques/pragmàtiques
Els jesuïtes també en fan, de reformes
- Formulació pragmàtica: acte de referència a una situació
 - Funció pragmàtica: tema (o rerefons)
 - Formulació semàntica: (x: reformes)
 - Codificació morfosintàctica: posició extraclausal i pronom àton coreferent quan funció sintàctica ho permet (no hi ha pronom coreferent si la funció pragmàtica s'assigna a l'entitat sobre la qual es predica alguna cosa, que té la funció sintàctica de subjecte; ex. *També fan reformes, els jesuïtes*)
- (127) Restriccions en relació amb les classes semàntiques
- [[base]_N -itz(ar)]_V -ció]_N: *materialitzar, materialització*
 - *[[base, 'procés de']_N -itz(ar)]_V -ció]_N: *agonitzar, *agonització*
 - [[base, 'càrrec o títol exercit per una persona']_N -at, 'jurisdicció o territori']_N: *bisbat, jutjat, comtat, principat* **pallassat, *homenat, *mullerat, *portera*
 - [Base 'lloc geogràfic', denominativa, no significativa]_N + sufixos que formen gentilicis (-í, -ès, -à, -enc): *barceloní, empordanès, manresà, reusenc, *carrerí, *masies, *botiga, *teuladenc*
 - [[base, 'fruit']_N -er/-er(a), 'planta o arbre fruïter']_N: *albercoquer, perera, claveller, mongetera, *tronquer, *finestrera, *pallasser, *ganivetera*
 - [[base, 'instrument o part del cos']_N -ad(a), 'cop']_N: *colzada, ganivetada, clatellada, bastonada, *finestrada*
 - [[base, 'temps no inferior a una part del dia']_N -ad(a), 'mesura']_N: *mesada, setmanada, diada, matinada, *minutada, *segonada, *llibrada, *dinada*

- h. [[base, 'individu animat']_N -ad(a), 'manera d'actuar semblant a un altre ésser']_N: *animalada, pallassada, rucada, homenada, *paperada, *roçada*

(128) Tipus d'entitats semàntiques (cf. John Lyons)

- Individu: entitat de primer ordre; es pot localitzar en l'espai i es pot avaluar pel que fa a la seva existència. Ex. *cadira, escriptor*.
- Estat de coses (o esdeveniment): entitat de segon ordre; es pot localitzar en l'espai i en el temps i es pot avaluar pel que fa a la seva realitat. Ex. *reunió, decisió*.
- Contingut proposicional: entitat de tercer ordre; és una construcció mental, i per tant no es localitza ni en l'espai ni en el temps; es pot avaluar en termes de veritat. Ex. *esperança*
- Propietat (cf. Kees Hengeveld, Simon Dik): entitat d'ordre menor; no té una existència independent i només es pot avaluar pel que fa a la seva aplicabilitat a altres tipus d'entitats o a la situació que es descriu. Ex. *verd* i *bufetejar* s'apliquen a individus, *recent* s'aplica a estats de coses, i *innegable* s'aplica a continguts proposicionals.

(129) Restriccions en relació amb l'estructura morfològica de la base

- [[base]_N -ific(ar)]_V -ció]_N: *edifici, edificar, edificació*
- *[[base]_N -ej(ar)]_V -ció]_N: *martell, martellejar, *martellació*
- *[[base]_A -ific(ar)]_V -ment]_N: *sòlid, solidificar, *solidificament*
- [[base]_A -ej(ar)]_V -ment]_N: *blanc, blanquejar, blanquejament*

(130) Restriccions en relació amb l'estructura fonològica de la base

- [[base acabada em /et/]_A -ud]_N: *quietud*
- [[base acabada em /it/]_A -ud]_N: *infinitud, decrepitud*
- [[base]_A -itud]_N: *exactitud, esclavitud*

Activitat 14

El sufix -er es pot combinar amb una base nominal per formar noms d'ofici. Tanmateix, hi ha restriccions semàntiques que afecten aquesta combinació. Identifica les que es desprenen dels exemples següents.

Són possibles: *rellotger, autobuser, raier, motxiller, anxover, bacallaner, vaquer, discotequer, jardiner, carnisser, lleter, fuster, ferrer*

No són possibles: **aviramer, *bosquer, *gentader, *amorer, *llibertater, *albercoquer, *roser, *deuer, *lluner, *venuser*

2.1.5.3. La nominalització

(131) Sufixos nominalitzadors

- a. Adjuntats a bases nominals: -er/-er(a) (*bloguer*, *bloquera*; a partir de *blog*)
- b. Adjuntats a bases adjectivals: -eri(a) (*tossuderia*, a partir de *tossut* /*tosúd*/)
- c. Adjuntats a bases verbals: -all/-all(a) (*escampall*, a partir d'*escamp(ar)*)
- d. *Adjuntats a bases adverbials

Activitat 15

Identifica els sufixos dels noms derivats següents i agrupa'ls d'acord amb la categoria lèxica de la base (nom, adjectiu o verb):

Avellaner, reciclatge, brutícia, cirurgia, instrumental, blocatge, magrícia, carabassonera, feblesa, fageda, solidaritat, formiguer, vinyet, ferralla, matriarcat, fiscalia, amargor, muntura, jihadista, llargada, casori, europeisme, plorera, criaturada, pixera, tensió, ensenyament, ventallot, mutisme, receptari, instal·lar, netedat

Per exemple: *bloguer*

Base nominal. Sufix: -er/-er(a): *bloguer* (del nom *blog*).

Noteu que en la identificació del sufix escrivim la flexió de gènere entre parèntesis per indicar que és variable: -er/-er(a), *bloguer*, *bloquera*, *bloguers*, *blogueres*.

Activitat 16

Proposa una explicació per a les restriccions de formació de mots que exemplifiquen cadascun dels grups de noms de adjectivals i de verbals següents:

- (a) discreció, concreció, perfecció, *quieció, *estrecció
- (b) picantor, lluentor, ?picantura, ?lluentera, blavura
- (c) amabilitat, llegibilitat, ?amablesa, ?llegibilitud
- (d) innovació, partició, *courecció, *atenyeció
- (e) fregall, ballera, xiuladissa, xiulet, escalfor, *courall, *courera, *courissa, *couret, *couror, *dormall, *dormera, *dormissa, *dormet, *dormor
- (f) muntatge, aterratge, embalatge, *llampegatge, *dormatge, *regalatge
- (g) ruixim, socarrim, regalim, *saltim, *caminim

2.1.5.4. L'adjectivació

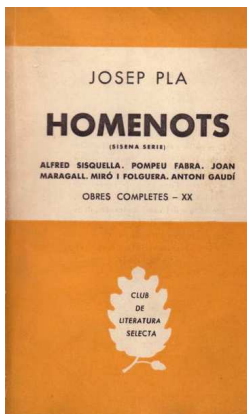
- (132) Sufixos que formen adjectius denominals
- De relació: -à/-an(a) (boscà, boscana) -al (comarcal), -ari/-àri(a) (hereditari, hereditària), -il (febril), etc.
 - De possessió: -at/-ad(a) (alat, alada) -enc/-enc(a) (temorenc, temorencia), etc.
- (133) Restriccions
[base, nom propi de persona] + ià: fabrià (<Fabra), maragallià (<Maragall), *ombrià (<ombra), *mirallià (<mirall)
- (134) Sufixos que formen adjectius deadjectivals
- Qualificatius que expressen tendència: -enc/-enc(a) (grogüenc, groguenca), -ós/-os(a) (asprós, asprosa), -ís/-iss(a) (malaltís, malaltissa)
 - Numerals ordinals (quan les bases són adjectius numerals cardinals): -è/-èn(a) (cinquè, cinquena)
- (135) Sufixos que formen adjectius deverbals
- De sentit actiu: -air(e) (rondinaire, 'que rondina')
 - Que expressen tendència a assolir un estat: -dís/-diss(a) (enamoradís, enamoradissa)
 - De sentit passiu (amb base verbal transitiva): -bl(e) (esperable), -dor/-dor(a) (llegidor, llegidora)
- (136) Amb bases verbals no transitives
- Perdurable, perible, estable
 - Agradable
 - Esquiable, navegable

2.1.6. La sufixació valorativa

- (133) Sufixos valoratius segons la característica dimensional:
- Augmentatius: -ot, *peuot*
 - Diminutius: -et, *peuet*
- (134) Sufixos valoratius segons l'apreciació afectiva:
- Despectius: -astr(a), *politicastre*
 - Afectius: -ó, -ona, *petitó, carona*
- (135) Sufixos valoratius segons la intensitat o la modalitat de l'acció verbal: intensius
- uc(ar), *menjucar*
 - ass(ar), *allargassar*

(136) *Homenot*

- a. Denotació: home gran
- b. Connotació:
 - i. despectivament, home (home insofrible)
 - ii. dona que mascleja
 - iii. home de prestigi
 - iv. home bonhomiós

(137) Manteniment de la categoria lèxica de la base

- a. peu (N) – peuet (N)
- b. ràpid (A) – rapidíssim (A)

(138) S'adjunten a bases de diverses categories. Ex. –et

- a. amb nom comú: peu - peuet
- b. amb nom propi: Quim – Quimet, Maria – Marieta
- c. amb adjectiu: bufó – bufonet
- d. amb adverb: tard – tardet
- e. amb preposició intransitiva: lluny – llunyet
- f. amb quantificador quantitatiu: poc – poquet

(139) Gènere

- a. Amb base N, el mateix: mocador, mocadoràs
- b. En lexicalitzacions, variable: finestra, finestró
- c. Amb marques de gènere no prototípiques, regularització (si no s'ha lexicalitzat): bigoti – bigotot, moto – motoreta

(140) S'adjunta entre el sufix lèxic i la flexió

Perereta: per + er (suf. lèxic) + et (suf. val.) + a (flex)

(141) Recursivitat

- a. Si no s'oposen semànticament: *reietó* (rei + et_{dim} + ó_{dim}), **reietús* (rei + et_{dim} + ús_{desp})
- b. Si són fonològicament diferents: *reietó* (rei + et+ ó), **reietet* (rei + et+ et), **reietoet* (rei + et+ o + et)

Augmentatiu	-às/-ass(a) -ot/-ot(a) -arr(o)/-arr(a)	N, A, Adv, P N, A, Adv, P N	Boca-bocassa Mà-manota Veu-veuarra
	Superlatius -íssim/-íssim(a) -èrrim/- èrrim(a) (culte)	A, VPart, Adv, PrepIntr	Rapidíssim(a), pobríssim, cantadíssim, tardíssim, llunyíssim Paupèrrim, paupèrrima
Diminutius	-et/-et(a) -ó/-on(a)	N, A Ocasionalment amb Adv i PrepIntr	Peuet, boniquet, aviadet, a propet, llunyet
	No productius actualment í/-in(a) -ol/-ol(a) -ic/-ic(a) -oi/-oi(a)	N N N, A N, A	Caragolí, boirina Estanyol, bestiola Bossica, pobrica Ninói, alegroi
	Restringits geogràficament -el·l(o)/-el·l(a) -eu/(a) -iu/-iu(a)	N N N, A	Nasel·lo Animaleu Camiua, fresqui
Despectius	-astr(e)/- astr(a) -ús/-uss(a)	N N	Metjastre Carnús, gentussa
	Més infreqüents -atx(o)/-atx(a)		Vinatxo, ricatxo
	Restringits geogràficament -etx(o)/-etx(a) -utx(o)/-utx(a)		Homenetxo casutxa
Intensius	-ass(ar) -ic(ar) -in(ar) -iny(ar) -isc(ar) -iss(ar) -ol(ar) -on(ar) -uc(ar) -usc(ar) -uss(ar)	V V V V V V V V V V V	Allargassar Ploricar Sofreginar Plorinyar Enamoriscar-se Enllardissar Migrolar-se Empatxonar Menjucar Trelluscar Apanyussar
	Sufix intensiu + -ej(ar)		Dormisquejar, rentussejar, cantussejar

2.2. La prefixació

- (142) Accent
- ordre – desordre
 - conegut – [a]rxiconeg[ú]t
 - simètric - [ə]simètric
- (143) Categoria lèxica
- [prefix [base]_x]_y : a-, en-, re-, des-/es-
 - [prefix [base]_x]_x : altres prefixos (*braç-avantbraç, autor-coautor, clerical-anticlerical, plantar-trasplantar*)
- (144) Explicacions formals
- Base: tema (prefixos no recategoritzadors)
os → ?ossar_v → desossar (des- 'treure, desfer')
feble → ?feblir → afeblir (a- 'canvi d'estat')
 - Base: mot real (prefixos recategoritzadors)
os → desossar
feble → afeblir
- (145) Des-/es-
- Lligar – deslligar
 - Cua – escuar
 - Os - desossar
- (146) Verbs deadverbials formats amb prefix
- Prop – apropar
 - Lluny – allunyar
 - Dins – endinsar
- (147) Boca / antibucal
- (148) Diversitat de bases
- [re [base] _{N/V/A/ADV}] _{N/V/A/ADV} : *ressò, reconstruir, rebò, refredar*
 - [con [base] _{N/V/A}] _{N/V/A} : *condeixeble, combatre, consanguini*
 - [contra [base] _{N/V/A}] _{N/V/A} : *contrasenya, contranatural, contraindicar*
 - [sobre [base] _{N/V/A}] _{N/V/A} : *sobreposar, sobresou, sobrehumà*
 - [pre [base] _{N/V/A}] _{N/V/A} : *pressuposició, predir, precristià*
 - [avant [base] _N] _N : *avantport*
 - [vice [base] _N] _N : *vicecònsol*
 - [arxi [base] _N] _N : *arximil·lionari*

(149) Al·lomorfs

Sin- /sim- /sil- ('plegats', 'alhora'): *sincrònic*, *simplasma*,
sil·logisme

(150) Classes semàntiques

- a. Oposició: in- (insegur)
- b. Relació espacial o temporal: ante- (antesala), pre- (prehistòria)
- c. Aspectuals (ex. iteratiu): re- (repicar, retocar)
- d. Intensificadors: re- (recompensar, ressonar), super- (superdotat), híper- (hiperactiu)

2.3. La conversió o derivació zero

Conversió

La conversió és el "procés que canvia una base lèxica en una altra de diferent sense l'adjunció de sufix derivatiu ni l'alteració de la forma de la base. El verb *salar* prové de la base nominal *sa/* sense que s'hi hagi adjuntat cap sufix derivatiu: el mot resultant adopta les marques de flexió corresponents a la nova categoria si aquesta té flexió, com en el cas que estem comentant, que en la forma de l'infinitiu té la terminació *-ar*".

(GIEC 2016: 391)

2.3.1. Mots formats per conversió: categories lèxiques

(151) Mots formats per conversió: N, V > A, Adv

2.3.2. Característiques dels mots formats per conversió

(152) Noms formats per conversió

- a. Crit, ple
- b. Esbarjo, esguerro
- c. Tria, fresca
- d. Un/una escolta, un/una pispa

(153) Verbs formats per conversió

- a. Clonar, llescar
- b. Alegrar, buidar
- c. Arrelar, pactar
- d. Odiar, envejar
- e. Escombrar, anestesiar
- f. Espessir, amorosir
- g. Calmar, obscurir

(154) Adjectius formats per conversió

- a. Burgès > classe *burgesa*
- b. Germà > poble *germà*, associació *germana*
- c. L'abric *carbassa*, la tassa *carbassa*
- d. Un noi *ruc*
- e. Un noi *soca*

- (155) Adverbis formats per conversió ("adverbis adjectivals")
- curt > lligar *curt*
 - ferm > treballar *ferm*
 - ràpid > caminar *ràpid*

2.3.3. Conversió o lexicalització?

- (156) Lexicalitzacions
- Sopar, soparet
 - Jugada, besada, tenyida
 - Fr. cupèe ('tallada')
 - Dictat, tenyit
 - Esp. dictado, teñido
- (157) "El català pot formar noms abstractes derivats de verbs mitjançant l'addició de diferents sufixos al radical verbal [...] o **mitjançant la substantivació dels participis passats** (de *pensar, pensada*; de *rebre, rebuda*; d'*aclarir, aclarida*; de *moldre, mòlta*; de *bestreure, bestreta*, de *fondre, fosa*; de *coure, cuita*)" (Fabra 1954-55: 50)
- (158) "Hi ha un cas de calc del castellà, [...] l'ús abusiu de participis passats convertits en substantius masculins per indicar l'acció d'un verb. Aquest és el cas de mots com *centrifugat, esbantit, rentat, premsat, fresat, mandrinat, mecanitzat, torrat*, etc., que no creiem que siguin gens genuïns en català" (Marquet 1977: 260)

2.3.4. Derivació o conversió?

- (159) Derivació zero
- resar → res : $[[res]_V \emptyset]_N$
 - arrel → arrelar: $[[arrel]_N \emptyset]_V$
 - alegre → alegrar: $[[alegr]_A \emptyset]_V$
 - mestre_N → obra *mestra*_A: $[[mestr]_N \emptyset]_A$
 - ràpid_A → caminar *ràpid*_{Adv}: $[[ràpid]_A \emptyset]_{Adv}$
 - sisplau_{Intj} → demana-ho *sisplau*: $[[sisplau]_{Intj} \emptyset]_{Adv}$
- (160) Conversió sintàctica o hipòstasi (Cabrè 1994)
- resar → res : $[[res]_V]_N$
 - arrel → arrelar: $[[arrel]_N]_V$
 - alegre → alegrar: $[[alegr]_A]_V$
 - mestre_N → obra *mestra*_A: $[[mestr]_N]_A$
 - ràpid_A → caminar *ràpid*_{Adv}: $[[ràpid]_A]_{Adv}$
 - sisplau_{Intj} → demana-ho *sisplau*: $[[sisplau]_{Intj}]_{Adv}$

2.4. La composició

2.4.1. Composició o afixació?

- (161) Combinació de dues formes lliures?
- Obrellaunes*, [[obre]_{paraula} [llaunes]_{paraula}] _{paraula}
 - Logopeda*, [[logo]_{tema} [peda]_{tema}] _{paraula}
 - Filoselectivitat*, [[filo]_{tema} [selectivitat]_{paraula}] _{paraula}
 - Contraposar*, [contra_{afix} [posar]_{paraula}] (però: contra _{paraula})
- (162) Motivació semàntica o expressiva?
- Televisió*: compost?
 - Arxidiòcesi*: derivat?
- (163) Criteri etimològic?
- Arxi-* Prefix, del grec *arkhé*, que significa 'principi, autoritat', per a denotar: Preeminència o superioritat.
Ex.: *arxiduc*, *arxicanceller*.
 - Tele-* Forma prefixada de l'adverbi grec *tēle*, que significa 'lluny'. Ex.: *teleobjectiu*, *telegrafia* (diccionari.cat)
- (164) Llibertat combinatòria?
- Filoselectivitat**
 - Biblio**fília**
 - Antiparàsits**
 - *parasits**anti**
- (165) Admeten afixos derivatius?
- Log(o) + ic → lògic
 - *pre + ic
 - *Eno + ic
 - *pre + ic
 - contra + ari → contrari
- (166) Manteniment de trets fonològics?
- Allioli*, [a]lli[ɔ] li
 - Lloctinent*, ll[ɔ]ctin[é]nt
 - Contraposar*, c[o]ntraposar
 - Enoteca*, [ə]n[u]teca
- (167) Estructura sintàctica?
- Rentavaixelles*: "que renta vaixelles"
 - Rentavaixelles*: rentav [_{SN}]Tema, vaixelles_N → [rentavaixelles]_N
 - Corredor*: "que corre"
 - Corredor*: [[corre] dor_{Agent}]_N

2.4.2. Tipus de compostos

- (168) Tipus de compostos
- Compostos sintètics (ex. *parallamps*, *barba-roig*)
 - Compostos sintagmàtics (ex. *malnom*, *celobert*)
 - Compostos cultes (ex. *oftalmòleg*, *anemòmetre*)
 - Sintagmes lexicalitzats (ex. *ull clínic*)
- (169) Fabra (1956): són prefixats els mots que tenen com a primer constituent una preposició o un adverb.
- (170) Badia (1962): segons si s'ajusten o no a la sintaxi
- Compostos juxtaposats: amb estructures que respecten la sintaxi, és a dir, la concordança, el règim preposicional, els complements verbals, etc. (ex. *capgròs*, *aiguardent*, *pellroja*, *pit-roig*)
 - Compostos sintètics (o propis, o el·líptics): amb estructures que no respecten les regles de la sintaxi (ex. *esquenadret*, *alallarg*)
- (171) GIEC (2016): segons la categoria lèxica dels constituents i del mot resultant
- Compostos nominals
 - N+N: *aiguaneu*, *filferro*
 - A+N: *curtcircuit*, *malson*
 - N+A: *aiguardent*, *terraplè*
 - V+N: *gratacel*, *parallamp*
 - Compostos adjectivals
 - N+A: *bocamoll*, *lletraferit*
 - A+A: *agredolç*, *catalanoaragonès*
 - Adv+A: *malsà*, *benintencionat*
 - Compostos verbals
 - N+V: *colltòrcer*, *aiguabatre*
 - Adv+V: *malgastar*, *menysprear*
 - Quantificadors numerals formats per coordinació o juxtaposició de numerals: *vint-i-dos*, *trenta-quatre* (però **no** són compostos: *dos-cents* *dos* / *dues-cents* *dues*)
 - Altres quantificadors: *tothom*, *qui-sap-lo*
 - Adverbis d'origen sintagmàtic: *ahora*, *debadés*, *enlaire*, *entretant*, *potser*, *també*
 - Preposicions d'origen sintagmàtic: *enfora*, *enfront*, *entorn*, *envers*, *malgrat* (però **no** són compostes les anomenades preposicions compostes, que elideixen la segona preposició en determinats contextos sintàctics: *per a*, *cap a*, *com a*, *des de*, *fins a*)
 - Connectors d'origen sintagmàtic: *perquè*, *sinó*, *tanmateix*
 - Interjeccions: *adeu*, *enhorabona*, *malhaja*
 - Pronoms personals: *nosaltres*, *vosaltres*

- k. El pronom relatiu *el qual* (compost, perquè no pot prescindir de l'article definit)
- (172) GIEC (2016): segons la relació sintàctica entre les bases
- a. Compostos d'estructura coordinant: *compravenda*, *fisicoquímic*, *capipota*
 - b. Compostos d'estructura subordinant: *para-sol*, *termòmetre*, *aiguardent*, *maldecap*
- (173) GIEC (2016): segons el cap o nucli morfològic del mot compost (element que en determina les propietats morfològiques i sintàctiques)
- a. Compostos endocèntrics: *barba-roig*, *caragirar*, *camacurt*
 - b. Compostos exocèntrics:
 - i. V+N: *comptagotes*, *escanyamarits*, *paraigua*
 - ii. Sintagmes lexicalitzats (amb constituents subordinats o no subordinats): *allioli*, *capicua*, *vaivé*, *vistiplau*
- (174) Diferències entre endocèntrics i exocèntrics
- a. *Camacurt*, *camacurta*, *camacurts*, *camacurtes*
 - b. *El comptagotes*, *els comptagotes*; *el paraigua*, *els paraigües*; *el vistiplau*, *els vistiplaus*

Activitat 19

Observa la classificació dels compostos nominals que proposa Ferrater (1970). En quins criteris diries que es basa?

I.1: sord-mut, anglocatalà

I.2: nord-est

I.3: paper moneda, vagó restaurant, cartó pedra, coliflor

I.4: estat major, baix relleu, curtcircuit, aiguardent, sulfumant

I.5: tauleta de nit, mestre d'obres, esperit de vi, cap d'any, filferro

I.6: muntacàrregues, llançafomes, paracaigudes, enterramorts, passaport, paraigua

II.1. pellroja, ullblau, capgròs, pit-roig, celobert, aiguafort, malcarat, camallarg, esquenadret

II.2. allioli, vetesifils, plats-i-olles

2.4.3. Propietats dels mots compostos

2.4.3.1. Propietats semàntiques

- (175) Significat composicional
- Barbablanc
 - Nord-català
 - Ciberestafa
 - Islamofòbia
 - Moble bar
- (176) Significat no composicional: metàfores i metonímies
- Bocamoll
 - Maldecap
 - Somiatruïtes
 - Txupòpter
 - Guarda-roba

2.4.3.2. Propietats fonològiques

- (177) Base esquerra: pèrdua de l'accent, però sense reducció vocàlica
- Allioli*, [a]lli[ˈɔ] li
 - Lloctinent*, ll[ɔ]ctin[é]nt
- (178) Base esquerra: afectada pels fenòmens consonàntics de final de mot
- Elisió de nasal alveolar: *camí-raler* (< camin-)
 - Ensordiment d'obstruents: *su[t]-est* (<su[d]-)
 - Elisió de la ròtica (en els dialectes on té lloc): [fé] *fer pinya*, [supá] *sopar-concert*
 - Simplificació obligatòria de grups consonàntics acabat en oclusiva quan segueix una altra consonant: [bɛr] *verd poma*
- (179) Fenòmens habituals de contacte vocàlic entre les bases
- Elisió: para + aigua > *paraigua*
 - Diftongació: *francoitalià*
 - Manteniment d'hiat: *tallaungles*

2.4.3.3. Propietats morfològiques

- (180) Localització de la flexió del mot compost
- Compostos amb flexió a la dreta
 - Para-sol*, *para-sols*; *maldecap*, *maldecaps*
 - Bocabadat*, *bodabadada*
 - Corprendre*, *corprenc*, *comprends*

- b. Locucions amb flexió de sintagma lliure
 - i. *Mà de morter, mans de morter*
 - ii. *Clau anglesa, claus angleses*
 - c. Vacil·lacions
 - i. Flexió a la dreta (en registres formals): *pellroges, figaflors*
 - ii. Flexió de sintagma lliure: *pells roges, figues flors*
- (181) Compostos de nombre invariable: bases dretes amb forma de plural
- a. *Un centpeus, uns centpeus*
 - b. *Un parallamps, uns parallamps*
- (182) Base esquerra amb forma flexionada
- a. *Carallarg* ('llarg de cara'): car[a]_{fem}
 - b. *Ferroparet* ('paret de ferro'): ferr[o]_{masc}
 - c. *Curtcircuit* ('circuit curt'): curt[Ø]_{masc}
- (183) Recursivitat (alguns tipus de compostos, esp. cultes)
- a. *Eixugapaparabrises*: [[eixuga]_v [[para]_v [brises]_N]_N]_v
 - b. *Sud-sud-est*: [[sud]_N [[sud]_N [est]_N]_N]_N
 - c. *Electrocardiograma*: [[electro]_A [[cardio]_N [grama]_N]_N]_N

2.4.3.4. Grau d'integració i consolidació del compost

- (184) Grau de lexicalització: fonologia

-	Accent a la base esquerra	<i>Mà de ferro, còmic-musical, camió-cisterna, camp de desplaçats</i>
	Sense accent a la base esquerra i sense reducció vocàlica	<i>Lloctinent, allioli, trencaclosques, caragirat</i>
+	Sense accent a la base esquerra i amb reducció vocàlica	<i>Paraigua, capficat, vianant, potser, tothom</i>

- (185) Grau de lexicalització: morfologia

-	Admet flexió a la base esquerra	<i>Alt càrrec (els alts càrrecs / els *altcàrrecs)</i>
	Variants amb flexió i sense flexió a la base esquerra	<i>Mals de cap / maldecaps Figs flors / figaflors Caps quadrats / capquadrats</i>
	No admet flexió a la base esquerra	<i>Paraigua (*parenaigua / paraigües), foravila (*foresviles, foraviles)</i>

(186) Grau de lexicalització: sintaxi

-	Admet inserció de modificadors entre les bases	<i>Energia renovable</i> (?energia autènticament renovable)
+	No admet inserció de modificadors entre les bases	<i>Paraigua</i> (*para molta aigua), <i>foravila</i> (*fora tota vila), <i>cortina de fum</i> (*cortina de molta fum)

2.4.4. Compostos cultes

(187) Compost culte

- Almenys una base és culta (l·latina o grega): ex. *psiqu* (gr., 'ànima' 'psique'), *iatre* (gr. 'metge'), *fil* (gr. 'amic', 'amant'), *sof* (gr. 'savi'), *hidro* (gr. 'aigua'), *teca* (gr. 'dipòsit'), *èmia* ('sang')
- La base culta no pot constituir un mot independent
- Amb/sense vocal d'enllaç entre les bases (amb: *filòsof*, *hidroavió*, *filmoteca*; sense: *alcoholèmia*, *psiquiatre*)
- Productivitat: llenguatges d'especialitat > lèxic comú

2.4.4.1. Propietats dels compostos cultes

(188) Accent

- Homeoterm
- Miocardi
- Termòmetre
- Cardiòpata
- Cav[ɛ]rna – cav[ə]rnícola (or.), cav[e]rnícola (occ.)
- [a]nglosaxó
- Clor - cloroform

(189) Vocal d'enllaç o epentètica

- [[Base] [vocalBase]]: vasectomia, pediatre
- [[Base] o [vocalParaula]]: radioactiu, termoelèctric
- [[Base] o [consonantBase]]: antropòfag, homòfob
- [[Base] i [ll. cida/fer/fug/grad/vor]]: homicida, aqüífer, ignífug, plantígrad, carnívor

(190) Recursivitat

- Compostos binaris: [[radio][[immuno][assaig]]]
- Múltiples bases: [[oto][rino][laringòleg]],
[[bio][tecno][logia]]

- (191) Posició
- a. foli: folívor, caducifoli
 - b. vor: carnívor, folívor
 - c. homeo: homeòpata
 - d. andr, gin: androgin, giandre
 - e. sociopolític, políticosocial
 - f. pedrapiquer, picapedrer
- (192) Variants al·lomòrfiques
- a. German(o) / alemany: germanòfil, judeoalemany
 - b. Hemat(o) / hem(o): hematòleg, hemograma
- (193) Flexió
- a. Masc. Ø: audífon, bolígraf
 - b. Fem. /a/: cronosfera, hemorràgia
 - c. -derm+masc (Ø, a): paquiderm, rizoderma
- (194) Relació entre les bases
- a. Subordinant: *termòmetre* 'instrument de mesura de la temperatura'
 - b. Coordinant: *Euràsia*, *Indoxina*
- (195) Casos de categoria lèxica dependent de la classe semàntica
- a. Nom (designa entitat): *bibliòfil*
 - b. Adjectiu (designa qualitat): *electròfil*
- (196) Compostos cultes verbals
- a. Base verbal no culta a la dreta: pirogravar 'gravar amb foc', termofixar 'fixar tèrmicament'
 - b. Derivats per conversió de compostos cultes nominals: *cronometrar* (<cronòmetre), *centrifugar* (<centrífug)

3. Altres recursos de creació de mots

3.1. La creativitat fonètica

(197) Parlar *xiuxiuejant*

(198) Relacions entre propietats acústiques i propietats sensorials no acústiques

Vocals tancades i palatals	xic, diminut, menut, esquifit, exigu, minúscul, ínfim, patufet	petit
Vocals posteriors	opac, tèrbol, obscur, brom, boirós, nocturn	fosc

(199) Reproducció de sons

- Lingüística (ex. xim-xim)
- No lingüística (ex. imitació del so de la perdiu)

(200) Imitació del parloteig: bləbləblə, blɛblɛblɛ, blɔblɔblɔ (però difícilment *blebleble* o *blobblo*)

(201) Procés de lexicalització per creativitat fonètica

- xst! [amb el dit índex vertical a la boca i els llavis arrodonits, per ordena a algú que calli o no parli fort]
- xist! Baixeu la veu!
- Parlàvem fort i aquella senyora ens ha fet "xist!"
- No xistis / Si xistes, et pegaré / No gosa xistar ni dir mot (dcvb.iec.cat)

(202) Motivació fonètica

- Primària: *ring* (soroll que fa un timbre → 'timbre'), *atxem* (soroll de l'esternut → 'esternut'), *bub-bub* (soroll del bordar d'un gos → 'gos'), *pim pam pum* (soroll de trets d'una fira → 'parada de fira on es fa punteria')
- Secundària: *bum-bum* (del cor), *tic-tac* (del cor), *zub-zub* (sensació dolorosa o tàctil), *tris-tras* (del caminar ràpid), *batzat/batzegada* (moviment sobtat), *ziga-zaga* (d'un camí), *tic* (moviment convulsiu), *nyicris* (escanyolit), *rau-rau* (dolor persistent, inquietud moral)

(203) Grau d'integració a la llengua

- a. atxem, trinco-trinco, tururut, rum-rum, nyigo-nyigo, de nyigui-nyogui, barrim-barram, tic-tac, nyic-i-nyac, xup-xup, fer pum, fer nyam-nyam, mec-mec, pip-pip, tut-tut, tatà, coco
- b. buf, bufar, truc, trucar, xarrup, xarrupar, xiuxiueig, xiuxiuejar, grinyol, grinyolar, xerric, xerricar, dring, dringar, guirigall, tartamut, tartamudejar, belar, bramar, escatainar, brunzir, miolar, parrupar, renillar, raucar, piular
- c. aixafar, xàfec, bomba, gargamella, esgargamellar-se, xerrar, nen, nan, xic

(204) Recursos expressius

- a. Aiaiai, bitllo-bitllo, xup-xup, zing-zing, fru-fru, ric-ric, nyigo-nyigo, poti-poti, zum-zum, nyam-nyam, mec-mec, pip-pip, xiu-xiu, piu-piu, ring-ring
- b. tris-tras, pim-pam, plif-plaf, flist-flast, xino-xano, ziga-zaga, ringo-rango, tic-tac, pengim-penjam, ning-nang, cric-crac, barrabís-barrabàs, baliga-balaga
- c. nyigui-nyogui, plugim-plujot, tarit-tarot, nyic-nyoc
- d. nyic-nyec, cric-crec, barrija-barreja, nyip-nyep
- e. pim-pom
- f. trac-truc
- g. tiquis-miquis, xerro-merro, xirlis-mirlis
- h. tal·là-tal·lera, tururut, xàtxara, quiquiriquic, guirigall
- i. barra- (barrabum, barrabís, Barrabàs), garra- (garranyic, garranyeu), marra- (marrameu), pata- (patapam, pataplaf, patatxap, patapim), cata- (catacrac, cataclec, catacrac, cataclosca, cataxoc)

(205) Onomatopeies

- a. En Xavier creu que les queixes potser són desmesurades: "Se sent el *xumba xumba*, però tots som conscients que un dia és un dia, això és en funció de la sensibilitat de cadascú, però la música electrònica ja ho té això." (<http://www.diariandorra.ad>)
- b. Gos. Etimologia: probablement del kos o kus, onomatopeia de la veu amb què es sol cridar el ca, i que té variants en totes les llengües romàniques (cf. esp. *gozque*, ant. fr. *gous*, port. *gozo*, it. *cuccio*, etc.) (<http://dcvb.iec.cat>)

(206) Paraules inventades

- a. *Kodak*
- b. Lewis Carroll, 1876, *The Hunting of the Snark* (trad. d'Amadeu Viana, *La caça del merma*) (<http://alicies.wordpress.com>)

3.2. El truncament

- (207) Truncament: acronímia (ang. blending)
- a. *catanyol* (< català + espanyol)
 - b. *informàtica* (< informació + automàtica)
 - c. *bicifestació* (< bicicleta + manifestació)t
 - d. *tergal* (< polièster + gal)
 - e. *transistor* (< transfer + resistor)
 - f. *autobús* (< automòbil + òmnibus)
 - g. *amfetamina* (< alfametil-fenetilamina)
- (208) Truncament: siglació (ang. alphabetisms (a, b) and true acronyms (c))
- a. *oenagé* (< ONG, organització no governamental)
 - b. *cedé* (< CD, disc compacte)
 - c. *uci* (< UCI, unitat de cures intensives)
 - d. *UNESCO* (United Nations Educational, Social and Cultural Organization)
 - e. *iva* (< IVA, impost sobre el valor afegit)
 - f. *sida* (< SIDA, Síndrome d'Immunodeficiència Adquirida)
 - g. *niub* (< NIUB, número d'identificació Universitat de Barcelona)
 - h. *radar* (< RADAR, radio detecting and ranging)
 - i. *pime* (< PIME, petita i mitjana empresa)
 - j. *els iva, la sida, els niub, els radars, les pimes*
- (209) Truncament: escurçament d'una paraula o d'un sintagma (ang. clipping)
- a. Biel, Vador, Mingo, Tomeu, Cinto, Quim, Fina, Cesca, Nasi, Toni, Met.
 - b. Montse, Santi, Nuri
 - c. Concepció: Ció / Conxa; Montserrat: Ratona, Tona / Montse; Isabel: Bel / Isa; Sebastià: Tià / Sebas; Salvador: Vador / Salva; Miquel: Quel / Migue; Gabriel: Biel / Gabi; Elisabet: Bet / Eli
 - d. Jan, Barna, mates
 - e. profe (< professor), bici (< bicicleta), xoco (< xocolata)
 - f. híper
 - g. híper(mercat), súper(mercat), foto(grafia), tele(visió), auto(mòbil)
 - h. (auto)bus
 - i. abric) impermeable, (agulla) imperdible, (ordinador) portàtil, (telèfon) mòbil, (targeta) postal, (aigua) tònica, (aigua) gasosa, (àrbitre) assistent, (aparell) frigorífic
 - j. *mossos* (< mossos d'esquadra)
 - k. *200 papallona* (< 200 metres papallona)
 - l. núm., etc., pl., sing., Sr., avda., c., s/n

Activitat 20

Compara els mots del grup (1) i els del grup (2). Tenint en compte les característiques següents, com explicaries les diferències entre els dos grups pel que fa a les possibilitats de formació de mots mitjançant truncació?

1. Els mots del grup són hipocorístics antropònims (noms de pila) o del llenguatge infantil.
2. El nombre de síl·labes.
3. La posició de l'accent.
4. L'estructura de la síl·laba accentuada (si és una síl·laba tancada/travada, és a dir, amb coda consonàntica; o bé una síl·laba oberta/lliure, sense coda).

(1) Cisco (de Francisco), Tomeu (de Bartomeu), Mingo (de Domingo), Dora (de Teodora), Quel (de Miquel), Ton (d'Anton), Quello (en valencià, de Miquel)

(2) Jaume/*Jau/*Me; Rosa/*Ro/*Sa; Marc/*Arc; Angèlica/*Gèlica; Salomé/*Me

(210) Truncats bisil·làbics paroxítons (accent a la penúltima síl·laba)

Estructura **CV.CV** / **CV.SV**

Ernestina	Tina		Helena	Lena
Agustina			Magdalena	
Cristina				
Enriqueta	Queta		Paulina	Lina
Jorgina	Gina		Pompeio	Peio
Honofre	Nofre		Margarita	Mita
Isidro	Zidro		Jeroni	Noni

Estructura **CVC.CV**

Domingo	Mingo		Raimunda	Munda
Francisco	Cisco, Quico		Clotilde	Tilde
Jacinto	Cinto		Leopoldo	Poldo
Assumpta	Sumpta		Rosendo	Sendo
Francesca	Cesca		Gimnàstic	Nàstic

Activitat 21

Observa els mots següents. Tots són mots truncats paroxítons (amb accent a la penúltima síl·laba) que s'han format a partir de la base que hi ha entre parèntesis. En dos casos, a dins dels parèntesis hi ha indicat un truncament que el sistema fonològic del català no permet):

Sumpta (Assumpta), Tina (Ernestina), Cesca (Francesca), Laia (Eulàlia), Helena (Lena), Mita (*Rita, Margarita), Zidro (Isidro), Xita (Conxita), Çalo (Gonçalo), Noni (*Roni, Jeroni), Gina (Jorgina), Nofre (Honofre), Pòlit (Hipòlit), Tona (Antònia), Coia (Misericòrdia), Cila (Cecília), teta (germaneta), Nàstic (Gimnàstic), Cila (Cecília), Tòia (Victòria)

1. Descriu l'estructura sil·làbica dels mots truncats d'aquesta llista.

Per exemple: l'estructura de Tina (d'Agustina) és **CV.CV** (la vocal de la primera síl·laba és la vocal accentuada)

2. Agrupa els mots que tinguin la mateixa estructura sil·làbica i comenta les diferències entre els mots pel que fa a la manera com resolen fonològicament la truncació en relació amb el mot base.

Activitat 22

Compara l'estructura sil·làbica i la forma fonètica i fonològica dels mots truncats del català oriental i del valencià de la llista següent. Tingues en compte els noms base que hi ha indicats entre parèntesis.

Català oriental:

Mei (Remei), Quel (Miquel), Met (Jaumet), Tomeu/Meu (Bartomeu), Vador (Salvador), Pep/Jep (Josep), Bel (Abel), Quim (Joaquim), Serrat/Rat (Montserrat), Txell (Meritxell), Tià (Sebastià), Ció (Concepció), Niel (Daniel), Tasar/Xar (Baltasar)

Valencià:

Quelo (Miquel), Nelo (Manel), Uisso (Lluís), Ximo (Joaquim), Voro (Salvador), Nelo (Daniel), Felo (Rafel), Bela (Isabel), Melo (Ismael), Cento (Vicent), Saro (Baltasar)

3.3. Els manlleus

"La **neologia per manlleu** és un recurs d'ampliació lèxica en què, en lloc de fer ús dels recursos de formació propis de la llengua, es pren una unitat lèxica d'una llengua de partida i s'incorpora a la llengua d'arribada.

En la neologia de la llengua escrita, aquestes unitats manllevades poden passar per un procés d'adaptació gràfica a la llengua d'arribada (*xiringuito*), o bé poden conservar la seva grafia d'origen (*campechano*). L'ús de manlleus lingüístics pot respondre a la necessitat de designar una nova realitat (*narcotindita*) o a motius d'expressivitat o creativitat lingüística (*superguay*)."

Bastida, Carolina (2014): "Manlleus del castellà". Teresa Cabré, Ona Domènech, Rosa Estopà. *Mots nous en català / New words in Catalan*. Amsterdam: John Benjamins. Pàg. 116.

(205) Manlleu

- 6 senyals que indiquen que ets addicte al *postureo* (<http://www.adolescents.cat/>, 29/11/2016)
- El *postureig* s'estén (<http://www.elperiodico.cat/>, 21/06/2013)
- S'acomiadà d'ell amb paraules *carinyoses*

(206) Productivitat en català (dades del projecte NEOXOC, 2008, 2009 i 2010)

- El 28,6% dels neologismes són manlleus.
- En la modalitat escrita (premsa), predominen els manlleus de l'anglès (44%) i el castellà (32%), però també n'hi ha de procedents d'altres llengües (francès, llatí, italià, alemany, basc, grec, rus, i altres).
- En una modalitat oral, espontània i no revisada, els manlleus del castellà són més freqüents (56,2%) que els de l'anglès (26,3%).
- La productivitat segons la llengua d'origen varia en cada territori. Per exemple: a Perpinyà hi ha més manlleus del francès; i la diferència entre els manlleus de l'anglès i els del castellà és més gran a Girona que a Barcelona.
- Els manlleus adaptats de la llengua escrita són menys freqüents que els no adaptats.

"Entenem per **manlleu no adaptat** aquella paraula que procedeix d'una altra llengua i que s'ha incorporat a la nostra llengua en la seva forma originària. En canvi, entenem per **manlleu adaptat** aquella paraula que procedeix d'una altra llengua i que s'ha incorporat a la nostra llengua però la seva forma no s'ha mantingut i s'ha adaptat al sistema lingüístic de la llengua d'arribada"

Bardagil, Bernat, et al. (2014): "Els neologismes manllevats". Teresa Cabré i Rosa Estopà (ed.). *Les paraules noves*. Vic: Eumo. Pàg. 153.

- (207) Anglès *jeep*
a. Castellà (<http://dle.rae.es>): yip
b. Català (<http://dlc.iec.cat>): jeep
- (208) En expressions fixades: *No tenir un pèl de **tonto***
- (209) Calc lèxic
a. *ordinador de butxaca* (< ang. pocket computer)
b. *síndrome del cremat* (< ang. burnout syndrome)
c. *contenedor* (< ang. container)
- (210) Calc sintàctic
Catalunya Ràdio (cat. Ràdio Barcelona)
- (211) Calc semàntic
Organització <associació que es proposa unes finalitats determinades>

Diccionari Fabra

organització *f.* Acció d'organitzar o organitzar-se. *Encarregar-se de l'organització d'una festa / La cosa organitzada. Una organització política.*

DIEC2

organització

- 1 *f.* [LC] Acció d'organitzar o d'organitzar-se. *Encarregar-se de l'organització d'una festa.*
2 *f.* [LC] Manera d'estar organitzada una cosa.
3 *f.* [AD] Associació que es proposa unes finalitats determinades. *Una organització política.*
4 [SO] **organització social** Entitat específica que denota una situació estable o estructurada de funcionament que comporta una interrelació entre les persones o grups que la componen, els quals posseeixen unes característiques que no són manifestes fora d'aquesta entitat.

"Els **calcs** poden ser lèxics, sintàctics o semàntics. Per calc lèxic, hom entén un manlleu que reflecteix l'estructura d'una forma estrangera a través d'una combinació d'elements nadius. Així, tot i que en català ha estat acceptada la unitat lèxica complexa *jardí d'infants*, es tracta d'un germanisme que coexisteix amb el mot *guarderia*. De forma semblant, sintagmes nominals com *Catalunya Ràdio* o *Punt Diari* són calcs estructurals de l'anglès que coexisteixen amb altres seqüències que es caracteritzen per un ordre sintàctic genuí i per l'absència de mots relacionals (per ex. *Ràdio Barcelona*)."

Espinal, M. Teresa i M. Teresa Ynglés (2002) : "L'estudi del lèxic i del significat a la gramàtica", Teresa Espinal (coord.) et al. *Semàntica. Del significat del mot al significat de l'oració*. Barcelona: Ariel. Pàg. 53-54.

Activitat 23

Busqueu al diccionari les parelles de mots següents: *reunió* i *míting*, *entrevista* i *entreviu*. Quines semblances i diferències veieu entre el mot patrimonial i el mot manllevat?

3.4. La creativitat semàntica i la transferència de significats

(212) Resemantització

- a. Homonímia: *Quin **cacau** de cotxes!*
- b. Restricció polisèmica: *ETA va col·locar un **artefacte** al mateix indret.*
- c. Ampliació polisèmica: *La inflació **frega** el 5% per l'alça del cru i dels aliments.*
- d. Extensió tròpica (metafòrica): *La mitja maratón, l'**aperitiu** perfecte, es va celebrar diumenge amb el doble de gent que fa dos anys.*
- e. Extensió tròpica (metonímica): *El model **escarabat** va sortir d'un model aprovat pel Führer.*

(213) Parasemantització

- a. El·lipsi simplificadora: *El president d'Iberia opina que l'**aèria** competidora hauria de desaparèixer o bé fusionar-se. (<companyia aèria)*
- b. El·lipsi categoritzadora: *És un model de finançament completament respectuós amb el text **estatutari**. (<procedent de l'Estatut de Catalunya)*
- c. Coprocedimental: *Produeixen un formatge **neorural**.*

(214) Habilitació de noms propis com a noms comuns (o recursos onomàstics)

- a. Marca registrada: *Torna la cultura del **tupper** i la gent consumeix a la feina els aliments que prepara a la llar.*
- b. Onomàstica de ficció: *Les nimfes pop són **lolites** de llavis vermells.*
- c. Onomàstica antroponímica: *La lluita contra l'**alzhèimer** és l'argument central de la pel·lícula.*
- d. Onomàstica toponímica: *El web ajuda a entendre què són els **troians**.*

Activitat 24

Digueu de quin tipus són els neologismes semàntics dels mots següents:

- a. Han instal·lat una carpa a la platja, per a la mostra gastronòmica.
- b. L'han reintegrat a la cúpula del partit per incrementar la seva influència.
- c. Els blaugranes reben avui els blancs obligats a guanyar per accedir a vuitens de final.
- d. Li acaba de comprar un CD a un manter.
- e. Va morir d'una sobredosi d'àcid.
- f. El director, sempre reivindicatiu, va aprofitar l'aparador dels premis Gaudí.
- g. Crec que és una manera de carregar-se la nova llei.
- h. Tots tenen la pleisteishon tres.
- i. La versió de prova ja es pot descarregar d'internet.
- j. Un dèficit de 117 milions que, per entendre'ns, són quatre millets (equivalència d'un millet, 30 milions).

4. Anàlisi del significat

4.1. Components semàntics

4.1.1. Components i (des)composicionalitat

(215) Components semàntics (o trets semàntics, o primitius semàntics, o primitius)

- a. Nena: FEMELLA, HUMANA, INFANT
- b. Tombar: CAUSA, MOVIMENT, A BAIX

(216) (Des)composicionalitat

- a. El gat que dorm sota l'escala
- b. Gat: MAMÍFER, CARNÍVOR, FÈLID

(217) **gat**

1 1 m. [ZOM] Mamífer carnívor de la família dels fèlids, d'uns 50 centímetres de llarg, digitígrad, amb ungles retràctils, les varietats del qual difereixen pel color i per altres caràcters d'escassa importància (*Felis catus*). *Els gats d'Angora i Pèrsia es distingeixen per llur pèl llarg i sedós. Tenir set vides com els gats. Els gats sempre cauen de potes.*

Activitat 25

A partir de les definicions de la paraula *actriu* al DIEC2 i el DCVB, digueu quines són les propietats necessàries i suficients de la paraula ACTRIU.

actor² actriu (DIEC2)

m. i f. [JE] [CO] [PR] Persona que representa un personatge en el teatre, el cinema, la ràdio o la televisió. *Actor de doblatge.*

ACTRIU f. (DCVB)

Dona que representa un personatge en una obra teatral.

4.1.2. Un metallenguatge componencial

- (218) Metallenguatge de l'anàlisi semàntica componencial:
vocabulari i gramàtica
- a. Dona: [FEMELLA, HUMÀ, ADULT]
 - b. Dona: [+FEMENÍ, +HUMÀ, +ADULT]
 - c. Nena: [+FEMENÍ, +HUMÀ, -ADULT]
 - d. Gat: [+MAMÍFER, +CARNÍVOR, +FÈLID]

(219) Atributs i valors

Atributs	Valors
ESPÈCIE	{HUMÀ, FÈLID, CANÍ...}
SEXE	{MASCLE, FEMELLA}
ADULT	{SÍ, NO}

(220) Dona

ESPÈCIE	HUMÀ
SEXE	FEMELLA
ADULT	SÍ

4.1.3. Regles de redundància

(221) Regles de redundància

Gat:

Objecte físic

Ésser viu

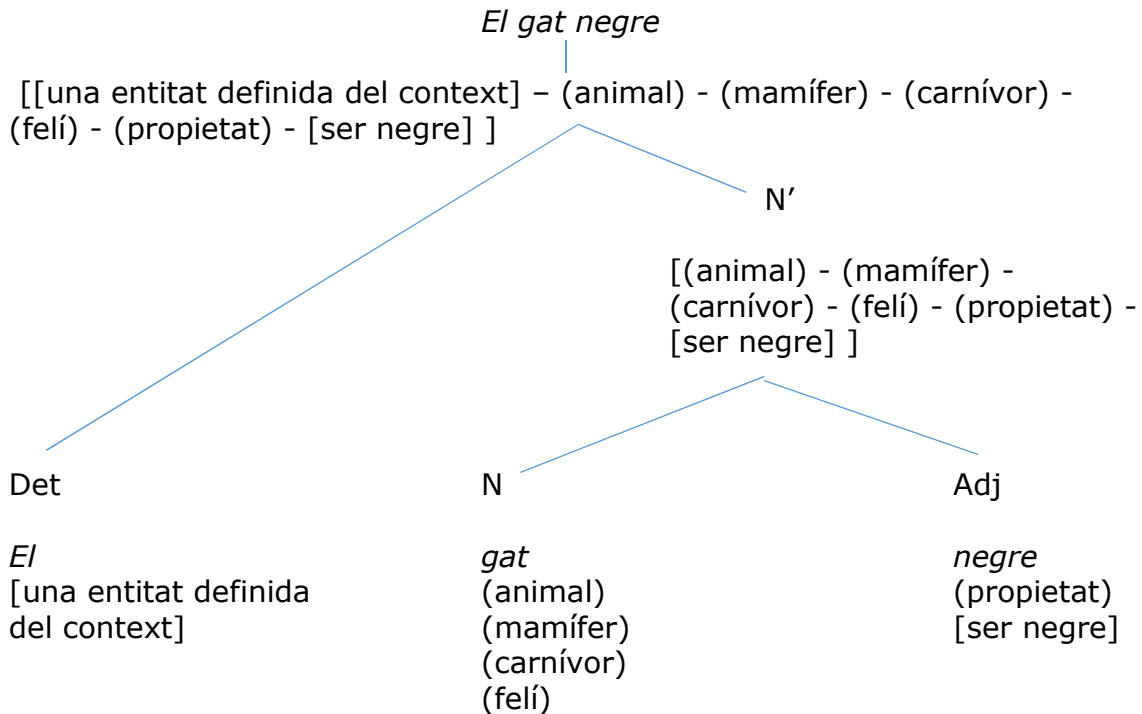
Animal

Mamífer

Si x és felí, llavors és

4.1.4. Regles de projecció i restriccions de selecció

(222) Regles de projecció

(223) Restriccions de selecció

- a. Sentim la ràdio en color
- b. El cogombre felíç

4.2. Prototipus

(224) Efectes prototípics

- a. Cullera / cullera de postres
- b. Aquest ocell (moixó) s'ha menjat el pa de la taula /
Aquest ànec s'ha menjat el pa de la taula

El filòsof Ludwig Wingenstein (1958) va utilitzar l'exemple de la paraula *joc* per argumentar en favor d'aquesta visió prototípica del significat. Podem dir que un joc "és una activitat regulada per regles en la qual la gent competeix per divertir-se". Però no tots els jocs són competitiu (jugar amb un nen petit amb una cançó de falda), ni es fan per diversió (l'exèrcit utilitza els jocs de guerra per entrenar la tropa). El que comparteixen tots els jocs és una mena de **semblança de família**

(225) Categorització per semblança de família. Ex. *joc*

4.3. Expressions idiomàtiques (locucions, rutines de parla)

(226) Anna: Com estàs? Fas bon aspecte...

Berta: Què vols que et digui... *La professó va per dins*

(227) Anna: Com estava, la Maria? Feia bon aspecte?

Berta: Què vols que et digui... *La professó li va / #anava per dins*

Espinal (2000: 8-13) proposa aquests criteris per decidir si una expressió complexa és una unitat lexicalitzada:

NO ÉS UNA EXPRESSIÓ LEXICALITZADA	ÉS UNA EXPRESSIÓ LEXICALITZADA
Té un significat composicional	No té un significat composicional
Una part de l'expressió és separable (el significat de la resta és independent d'aquesta part)	No hi ha cap part separable (tots els components han de ser presents perquè l'expressió tingui el significat no composicional corresponent)
Un refrany	
Els llatínismes que s'usen en la llengua formal actual, encara que s'hagin fusionat amb expressions de la llengua catalana	

ÉS UN MOT COMPOST	ÉS UNA EXPRESSIÓ LEXICALITZADA
En mots compostos N+N, el plural s'afegeix al final de l'expressió	En expressions binominals lexicalitzades, el plural s'afegeix al primer component o a tots dos, com en les frases nominals que no estan lexicalitzades

Llegiu:

Espinal, M. Teresa (2000): "Sobre les expressions lexicalitzades", *Els Marges* 67: 7-13.

Espinal, M. Teresa et al. (2002): *Semàntica. Del significat del mot al significat de l'oració*. 83-91.

Activitat 26

A partir dels criteris que proposa Espinal, decideix si les frases següents contenen o no expressions lexicalitzades.

Ho acabo de fer	
Això acabarà com el rosari de l'aurora	
Ho hem de continuar fent	
Pere: Com va? Anselm: Anar fent	
Jo no pujo al seu cotxe: va begut	
Jo no pujo al seu cotxe: va pet	
O passa de mi o és dur d'orella	
Deu ser japonès o xinès	
Ja m'he comprat el llibre de sintaxi: sembla xinès!	
M'ha semblat molt com cal, el xicot de la Teresa	
Ho has de fer com cal, si vols conservar la feina	
El Pere és més llarg que un dia sense pa	
Era molt fosc. Vam haver de caminar a cegues	
El seguia a cegues. Era el seu ídol	
Ara fem guardiola. Volem anar a Tailàndia	
Ara fa pena, el parc. Abans el tenien molt ben cuidat	
Ahir vaig provar el pa àrab	
El pa de pessic no m'agrada	
Aquest és el molí de vent més ben conservat	
Volien un cap de turc i l'han trobat. La condemna a mort ja està signada	

4.4. L'adquisició del significat

(228) "Les primeres adquisicions lingüístiques incideixen en el desenvolupament cognitiu, alhora que aquest va determinant i modificant les pautes lingüístiques" (Vigotsky, 1977)

(229) Procés (segons Nelson 1973):

Primer: Formació de conceptes	Descobriment de les propietats funcionals o dinàmiques dels objectes. Ús de criteris perceptuals per al reconeixement dels exemples del concepte.
Després: Adquisició de les primeres paraules	Verificació de l'assignació d'etiquetes lingüístiques a objectes a través de l'acció

(230) Ostensió
Gua / Lavió / Mon

(231) Relacions interlèxiques
Què és un roure? Un roure és un arbre.

(232) Ús
a. Aquest home és un vell xaruc
b. El riu ve de gom a gom <ple>

(233) Adquisició conceptual

(234) Sobreextensió
Gos <gos> <cavall> <gat>

(235) Subextensió
Pitet <pitet propi>
Cotxes <cotxes que veig>
Ramon <avi Ramon>

(236) Confusió
Congelar <conduir>
Caçador <assegador>

4.5. Significat i context

4.5.1. La variació semàntica

- (237) Variació semàntica
- a. A la professó del Roser sempre portem el **ciri** blau
 - b. El Josep ha muntat un **ciri** perquè no el deixaven sortir a la nit.
 - c. Són cistells fets de **ciri** dels aiguamolls.
 - d. No em surtis amb un **ciri** trencat, tu, ara...
 - e. El **ciri** aquell que ha vingut amb la Marta és jugador del Joventut de Badalona.

4.5.2. Vaguetat, homonímia i polisèmia

- (238) Vaguetat
- a. *rellotge* (digital, analògic, despertador, de sol, de cucut, de sorra, de pèndol, de polsera, de paret, etc.)
 - b. *vas* (got, d'expansió, de precipitats, comunicant, limfàtic, aeri, làctic, liberia, llenyós, sepultura, etc.)
- (239) Homonímia
- a. *cas* <l'esdeveniment que té lloc, entre tots els possibles>
 - b. *cas* <esquena d'un ganivet o d'una altra eina de tall>
 - c. *cas* <recipient de ferro, amb mànec, per fondre metall>
- (240) Homògrafs
- a. *faig* <verb FER, 1ps, present, indicatiu>
 - b. *faig* <arbre caducifoli de la família de les fagàcies>
- (241) Homòfons
- a. *cub* <hexaedre en què les sis cares són quadrats>
 - b. *cup* <recipient d'obra sobre el qual es trepitja el raïm i on el most es transforma en vi>
- (242) Polisèmia
- a. *llibre* <text>
 - b. *llibre* <conjunt de fulls relligats>

4.5.3. Vaguetat i ambigüitat

- (243) Test de la definició
- a. Sempre el porto al canell esquerre, el *rellotge*.
 - b. M'has d'ajudar a penjar-lo, el *rellotge*. Fa un metre i mig i sol no puc.
 - c. *rellotge* <instrument que mesura les hores>
→ vaguetat
- (244) Test del contrast
- a. #Tinc rellotges i rellotges.
 - b. Tinc rellotges de polsera i rellotges de paret.
→ vaguetat
 - c. Tinc cubs i cups
→ ambigüitat
 - d. Faig una foto al faig
→ ambigüitat
- (245) – Hi ha algun faig, aquí?
– Sí, hi ha algun faig; però no en faig cas, jo.
→ ambigüitat
- (246) – Hi ha algun rellotge, aquí?
– #Sí, hi ha rellotges, però rellotges no.
→ vaguetat
- (247) Test del zeugma
- a. #L'Esteve té un *cas* de jutjat i un *altre* d'antic, de la ferreria del seu avi.
 - b. #Hi ha un bufador a la roca i un altre al menjador.
- (248) Tenim un rellotge al menjador i un altre a la façana de casa.
- (249) Al vas on l'han enterrat hi han posat el seu vas preferit

Activitat 27

Proposa un zeugma per a cadascun dels mots següents que et permeti determinar si aquests mots tenen un sentit vague o ambigu:

[bo'ta], verb <saltar> <dipositar un vot en una urna>

moll, adjectiu <tou> <impregnat d'aigua>

boca, nom <lloc on el riu entra al mar> <obertura de la part inferior de la cara>

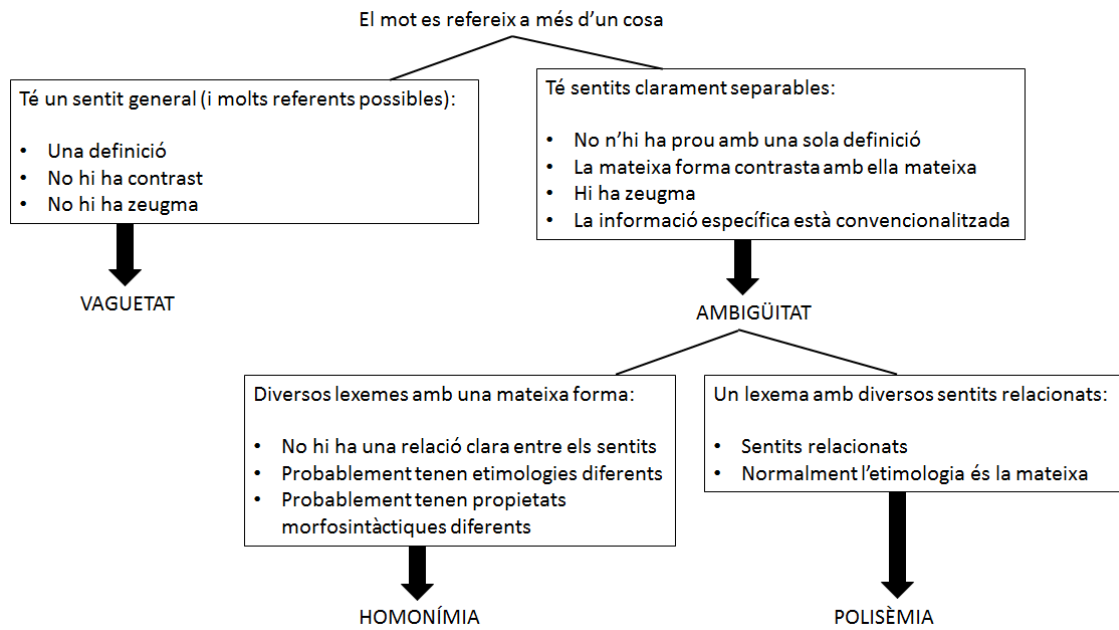
4.5.4. Polisèmia i homonímia

- (250) La professora d'història anglesa
- (251) Mira el sol.
- (252) La cançó "Sol, solet, vine'm a veure que tinc fred" la cantem en sol major
- (253) *Sol*
 Sol₁ <estel al voltant del qual gira la terra> [llengua general, astronomia]
 Sol₂ <nota en un pentagrama, cinquena de l'escala musical diatònica> [música]
 Sol₃ <sistema col·loidal consistent en la dispersió d'un sòlid en un líquid> [química]
 Sol₄ <sense companyia> [llengua general]
- (254) Diccionari de la llengua catalana (<http://dlc.iec.cat>)
- sol¹
- sol²
- sol³
- sol⁴
- (255) Abric
- a. <peça de vestir que es posa sobre les altres i serveix per protegir-se del fred>
 - b. <indret on un està a cobert de les injúries del temps>
 - c. <allò que resguarda contra un perill>
- (256) Abric
- a. Abrigall, capa, capot, sobretot
 - b. Balma, recer, aixopluc, redós, soplug
 - c. Defensa, protecció, empara
- (257) Abric
- a. Hi tinc dos abrics, a l'armari de l'habitació.
 - b. #Hi tinc dos abrics, a l'armari de l'habitació.
 - c. #Hi tinc dos abrics, a l'armari de l'habitació.
- (258) A l'abric de la Solana s'hi refugiaven els pastors amb les ovelles.
- (259) #A la Solana hi ha l'abric on es refugiaven els pastors amb les ovelles i el de botons daurats.

(260) Ball

- a. M'agradaria sentir sardanes/salsa/vals/swing
- b. #M'agradaria sentir disco/break-dance

(261) Variació semàntica: perspectiva tradicional

4.5.5. Vaguetat, polisèmia i homonímia: tres categories o un contínuum?

(262) Xiulet

- a. So que es produeix xiulant.
- b. Instrument per a produir un so agut semblant a un xiulet.
- c. Tavella tendra de fava.

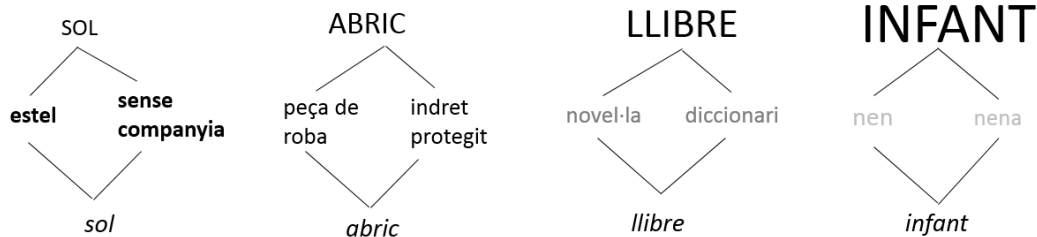
(263) Variació semàntica: perspectiva cognitiva

<distinció conceptual

<semblança conceptual>

<més convencional

<menys convencional>

4.5.6. Canvi semàntic

(264) Eh, no em ratllis!

The screenshot shows the website 'com ho diria.cat' with a search bar containing 'ratllar'. The results page for 'Ratllar' is displayed, featuring the title 'Ratllar' and a definition: 'Insistir, ser reiteratiu fins al punt de causar tedi o molèstia, preocupar, angoixar, inquietar.' Below the definition are three example sentences in Catalan, followed by a section 'Vegeu també donar/fotre la xapa.' and two sub-entries: 'Ratllar-se' and 'Estar ratllat'.

PRONÚNCIA CATALANA

Ratllar

Insistir, ser reiteratiu fins al punt de causar tedi o molèstia, preocupar, angoixar, inquietar.

Eh, no em ratllis! Portes tota la tarda dient-me el mateix!
Que el meu germà s'ha fet mal? Espero que no sigui veritat, perquè m'estàs ratllant!
Quan fas aquestes coses tan estranyes em ratlles molt, no sé com m'ho he d'agafar.

Vegeu també **donar/fotre la xapa**.

Ratllar-se (preocupar-se, inquietar-se, angoixar-se):
M'estic rallant molt: la meva mare fa una hora que hauria de ser a casa i no contesta les trucades.

Estar ratllat (estar preocupat, angoixat):
Avui l'Alba estava ratllada perquè la seva àvia està ingressada a l'hospital.

(<https://comhodiria-ganlub.rhcloud.com/cerca/ratllar/>)

(265) Oculista

- <metge oftalmòleg>
- <òptic>
- <optometrista>

Activitat 28

Pensa en el teu ordinador. Quantes parts i funcions tenen noms que significaven (i potser encara signifiquen) alguna cosa més? Quants noms són neologismes (paraules completament noves)? Alguns d'aquests neologismes són homònims de paraules que ja existien?

- (266) A les Terres de l'Ebre, després de la guerra s'abandonaren alguns conreus agrícoles. D'una banda, faltaven **braços** per treballar-los i, per un altre costat, moltes finques mostraven la falta de dedicació fruit de la guerra.

(<http://www.diaridetarragona.com/tribuna/35197/retorn-a-la-pagesia>)

- (267) Sant Cugat demana a **Madrid** que els ajuntaments puguin reinvertir el superàvit.

(<http://www.cugat.cat/noticies/politica/128356/el-ple-aprova-demanar-a-madrid-que-els-ajuntaments-puguin-reinvertir-el-superavit>)

- (268) Pastanaga
a. <herba conreada per la seva arrel gruixuda de color de carabassa>
b. <arrel comestible de la pastanaga>

- (269) Mira... @JMCorrent *m'*ha blocat!

- (270) *Braç*
DIEC2, braç 3 1 m [LC] Persona que treballa.

- (271) Les Corts catalanes es componien de tres estaments o *braços*: el *braç* militar, que reunia els representants de la noblesa; el *braç* eclesiàstic, amb els representants de la jerarquia religiosa, i el *braç* reial, amb els representants de les ciutats i viles del domini del monarca.

(<http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/etiqueta/societat-feudal/>)

Activitat 29

Hem vist que *braç* es pot referir a una persona. Hi ha altres parts del cos que es puguin referir a tot el cos, o a una persona?

- (272) El *braç* de gitano és un pastís de forma cilíndrica farcit tradicionalment amb crema. (Internet)

- (273) L'agulla de les hores està trencada. [en un rellotge]

- (274) Beure
a. <consumir líquid per la boca>
b. <consumir alcohol per la boca>

- (275) Ratafia
- a. <licor fet per maceració en aiguardent de nous verdes>
 - b. <licor fet per maceració en aiguardent o anís de nous verdes o altres fruites, herbes aromàtiques i espècies>
- (276) Gat
- a. Els americans mengen gats.
 - b. Els vietnamites mengen gats.

4.6. La categorització

4.6.1. Perspectives sobre la categorització

- (277) Categorització: perspectiva componencial tradicional
- Les categories són discretes.
 - Les categories es defineixen a partir d'una sèrie de propietats necessàries i suficients.
 - Tots els membres que integren una categoria tenen un estatus igual o semblant.

(278)

Caracterització componencial de la categoria XOCOLATA:

	a <comestible>	b <de cacau>	c <rajola rectangular>	d <marró>
Xocolata (prot.)	+	+	+	+
Xocolata blanca	+	+	+	-
Xocolata en pols	+	+	-	+
Sucedani de xoc.	+	-	0	+

Activitat 30

Observa com Maria Grossman aplica el model binari a l'anàlisi dels noms de color. Aplica el mateix procediment a la descripció del significat dels termes següents: *negre, negrenc, negrós, negríssim, negràs, negret, negrot, ennegrit*.

Grossmann, Maria (1980): "Sistema lexical dels noms de color en català". *Estudis Romànics*, 16: 99-118.

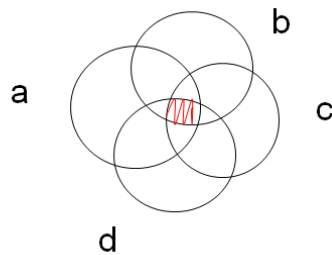
175 lexemes que tenen en comú el sema 'avaluació adjectival del color'	
14 lexemes que tenen en comú el sema 'blanc' 8 lexemes que tenen en comú el sema 'negre' 19 lexemes que tenen en comú el sema 'gris' 27 lexemes que tenen en comú el sema 'marró' 35 lexemes que tenen en comú el sema 'groc'	40 lexemes que tenen en comú el sema 'vermell' 13 lexemes que tenen en comú el sema 'verd' 11 lexemes que tenen en comú el sema 'blau' 8 lexemes que tenen en comú el sema 'morat'

	semes					
	Aproximat a menys	Clar	Fosc	Tirant a vermell blau	Connotació	Compatible amb animat inanimat
morat	0	-	-	-	-	0 0
moradenc	+	-	-	-	-	0 0
moradet	0 0	-	-	-	+	0 0
amoratat	+	-	-	-	-	+
violeta	0 0	+	-	-	+	-
malva	0 0	+	-	+	-	-
lila	0 0	+	-	+	-	-
albergínia	0 0	-	+	-	-	+

+ = marcat; - = no marcat; 0 = irrellevant

- (279) Categorització: perspectiva experiencial o cognitiva
- Hi ha categories que tenen límits difusos.
 - Hi ha categories que no es poden definir mitjançant condicions necessàries i suficients i que s'han de definir a partir de feixos de trets i de relacions de semblança.
 - Hi ha categories amb membres més representatius (més centrals o prototípics) que d'altres.

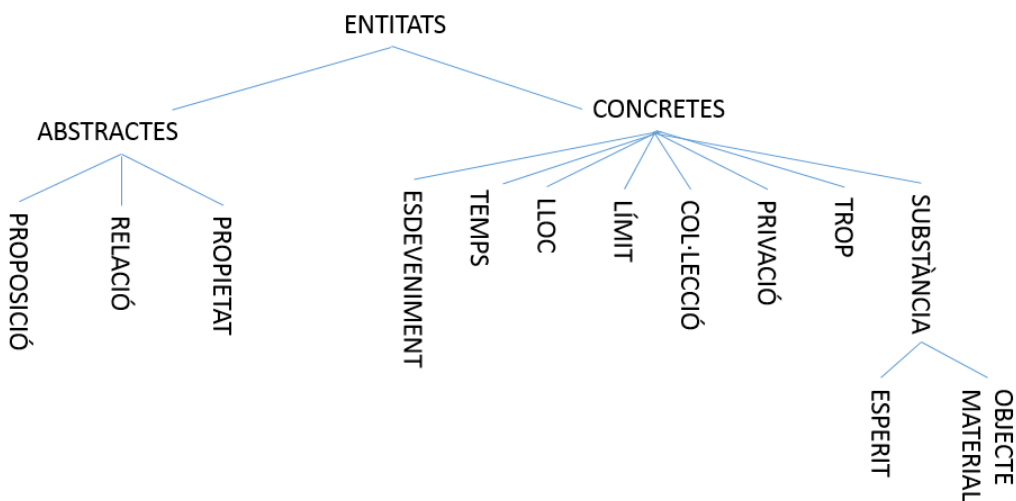
(280)

Estructura interna
d'una categoria
segons la teoria del
prototipus

4.6.2. Categories ontològiques i tipus semàntics

(281) Sistema ontològic de Hoffman i Rosenkrantz (1997):

(282) Test de substitució: SUBSTÀNCIA (a,b)

- La Marta té una butaca.
- La Marta té arròs.
- #La Marta té plagi.
- #La Marta té avorriment.

(283) Test de substitució: ENTITATS

- La Marta odia la butaca.
- La Marta odia l'arròs.
- La Marta odia el plagi.
- La Marta odia l'avorriment.

(284) Classes semàntiques (Hengeveld i Mackenzie 2008)

Categoria	Exemples
PROPIETAT	<i>Color</i>
INDIVIDU	<i>Cadira</i>
ESTAT DE COSES (ESDEVENIMENT)	<i>Reunió</i>
CONTINGUT PROPOSICIONAL	<i>Idea</i>
LLOC	<i>Amunt</i>
TEMPS	<i>Setmana</i>
EPISODI	<i>Incident</i>
MANERA	<i>Manera</i>
RAÓ	<i>Raó</i>
QUANTITAT	<i>Litre</i>

(285) Classes semàntiques (altres autors)

Categoria	Exemples
COSA	<i>barret, cor, Marta, tisoires, gos</i>
SITUACIÓ	
- ACCIÓ	<i>menjar-se l'esmorzar, arribar,</i>
- ACTIVITAT	<i>destrucció</i>
- ESTAT	<i>menjar, caminar, de passeig</i>
PROPIETAT	<i>existir, semblar</i>
MANERA	<i>feliç, gras, pesat, avorrit</i>
LLOC	<i>feliçment, a gust, pesadament</i>
TEMPS	<i>aquí, allà, a l'espai exterior</i>
DIRECCIÓ	<i>ahir, ara, abans de conèixer-te</i>
QUANTITAT	<i>cap enrere, amunt, avall, cap a dins</i>
	<i>tres, molt, poc, tot</i>

(286) Categories ontològiques i classes de paraules

- És un impost *car*
- ??És un *car* impost
- L'impost és *car*
- És una dona *bona*
- És una *bona* dona
- La dona és *bona*

(287) PROPIETATS sense adjectius

- Ella és *amb intel·ligència* (=intel·ligent) (Hausa)
- Ella *alt(verb)* (= és alta) (Xinès mandarí)

4.6.3. Classes de paraules prototípiques

Activitat 31

1. Fes una llista de cinc **noms**.
2. Fes una llista de cinc **verbs**.

(288) Propietats prototípiques dels noms

Un nom típic	OBJECTE FÍSIC	ESTAT/PROPIETAT	ESDEVENIMENT
Pot anar precedit d'un determinant definit com <i>el</i> o <i>el seu</i>	El llapis El seu llapis	La verdor (del prat) La seva tendresa	La destrucció La seva aparició
No deriva d'una altra classe	Molts són noms bàsics: <i>cadira, gos, roca</i> (excepcions: <i>grapadora</i>)	Molts provenen d'adjectius: <i>verdor, tendresa</i>	Molts provenen de verbs: <i>destrucció, aparició, reconeixement</i>
Té plural	<i>Cadires, gossos, roques</i>	<i>Verdors, tendreses</i>	destruccions, aparicions, reconeixements
Pot ser possessiu	<i>Les potes de la cadira</i>	<i>*L'ombra de la verdor</i>	L'hora de l'aparició

(289) Classes de paraules prototípiques

- a. Els membres centrals de la categoria NOM designen tipus d'OBJECTES FÍSICS, i els OBJECTES FÍSICS són designats típicament per NOMS. Els noms més prototípics designen tipus d'objectes que també són compactes i clarament individuals: *pedra* es correspon a una categoria més prototípica que *muntanya*.
- b. Els membres centrals de la categoria VERB designen tipus d'ACCIONS, i les ACCIONS són designades típicament per VERBS.
- c. Els membres centrals de la categoria ADJECTIU designen tipus de PROPIETATS, i les PROPIETATS són designades típicament per ADJECTIUS.

4.6.4. Construccions

Activitat 31

La construcció "I ENCARA MENYS" només es pot interpretar si és dins l'abast d'una negació (és, doncs, el que s'anomena una construcció de *polaritat negativa*). A més, només s'usa si les dues entitats que relaciona es poden situar en nivells diferents d'una escala de valors (és a dir, és un concepte *escalar*). Els exemples (1) i (2) il·lustren aquestes característiques:

- (1) No puc córrer 3 quilòmetres, i encara menys 5
- (2) Soc incapaç de córrer 3 quilòmetres, i encara menys 5

En els enunciats següents es produeix una violació d'aquestes propietats de polaritat (3) i escalaritat (4).

- (3) a. *Puc córrer 3 quilòmetres, i encara menys 5
b. *Soc capaç de córrer 3 quilòmetres, i encara menys 5
- (4) a. *No puc córrer 5 quilòmetres, i encara menys 3
b. *Soc incapaç de córrer 5 quilòmetres, i encara menys 3

Observa els enunciats següents, procedents d'Internet, i digues en quins casos l'expressió "i encara menys" (a) s'utilitza com una construcció escalar i de polaritat negativa, i (b) no és un exemple d'aquesta construcció.

- (1) En aquells anys encara no havia arribat el BUP **i encara menys** l'ESO.
- (2) No entendre el castellà **i, encara menys**, parlar-lo.
- (3) Com esperava, molt pocs dels vostres detractors s'hi han deixat caure **i encara menys** hi han deixat rastre.
- (4) Vigila, no donis el teu número de telèfon, la teva adreça, **i encara menys** el número de targeta en àrees públiques.
- (5) Algunes d'aquestes cinc coses no han arribat a tot el món **i encara menys** a l'Àfrica.
- (6) És del tot indignant que no hi hagi cap llei que qualifiqui l'assassinat injustificat d'un ésser viu com a tal, i encara menys que no prengui les mesures necessàries per evitar-lo.

5. Relacions semàntiques entre les unitats lèxiques

5.1. Relacions paradigmàtiques i sintagmàtiques

- (290) Relacions sintagmàtiques
 - a. El capità del vaixell
 - b. El gos borda
- (291) Paradigma morfològic
 - a. Canto
 - b. Cantava
 - c. Cantaré
- (292) Paradigma semàntic: *Una casa blanca/blava/vermella/verda*
- (293) Implicació lògica: *Si el Bru és un gos, també és un animal*
- (294) Relacions paradigmàtiques més estudiades
 - a. Sinonímia: *dur:portar*
 - b. Hiponímia: *casa:edifici*
 - c. Cohiponímia (contrast lèxic): *bastos:espases:ors:copos*
 - d. Antonímia: *blanc:negre*
- (295) Relacions entre sentits, no entre mots
 - a. <cremar superficialment>, *torrar:gratinar*
 - b. <exposar la pell al sol fins adquirir un color bru>, *torrar:bronzejar*
- (296) Tipus de relacions semàntiques paradigmàtiques
 - a. Relacions d'inclusió: hiponímia i meronímia
 - b. Relacions d'identitat: sinonímia
 - c. Relacions d'exclusió: incompatibilitat i oposició (complementarietat, antonímia i inversió)

5.2. Relacions d'inclusió: hiponímia i meronímia

Activitat 32

Quines de les parelles hipònim-hiperònim següents mantenen una relació de taxonímia?

Truja:porc, mastí:gos, gos pastor:gos, mare:dona, cabana:casa,
pedregada:precipitació, gel:aigua, adolescent:persona, bota:calçat, sucre
morè:sucre

A partir de Cruse (2000: 160)

Activitat 33

Classifica les parelles de mots següents en les categories a, b, c, d:

- (a) Exemples centrals/prototípics de meronímia
- (b) Exemples de meronímia, però no central
- (c) Casos fronterers
- (d) No són un exemple de meronímia

Intenta explicar els trets que contribueixen als diversos graus de prototipicitat que has observat.

Cinturó:sivella, abric:solapa, mà:vena, barba:cabell, bossa d'aigua
calenta:aigua, colador:forat, dit:punta, patata:pela, llit:llençol, truita:ou,
pa:molla, edifici:façana, botella:tap, sabata:cordó, pinta:pua, espelma:ble

A partir de Cruse (2000: 160)

5.3. Relacions d'identitat: sinonímia

Activitat 34

Digues si les parelles de mots següents mantenen una relació de sinonímia absoluta (o total) o parcial. Justifica la teva decisió amb exemples.

Vessar:sobreeixir, expletiu:innecessari

Activitat 35

Compara els usos dels mots en negreta en les oracions a i b. Digues en quins casos hi ha una relació de sinonímia proposicional i en quins casos no hi ha aquesta relació. Explica cada cas.

- (1) a. La televisió va ser un dels **invents** més revolucionaris del segle XX.
b. La televisió va ser un dels **enganys** més revolucionaris del segle XX.
- (2) a. Allò del concurs va ser un **invent** de la Maria, que ens va ben enredar.
b. Allò del concurs va ser un **engany** de la Maria, que ens va ben enredar.

Activitat 36

Observa les parelles de mots següents. Digues en quins casos hi ha una relació de quasisinonímia i en quins casos no hi ha sinonímia. Justifica la teva resposta.

Cavall:euga, treball:feina, calent:cremant

5.4. Relacions d'exclusió: incompatibilitat i oposició (complementarietat, antonímia i inversió)

Activitat 37

Digues si les parelles de mots següents mantenen una relació d'incompatibilitat, d'oposició o d'inversió, o si no mantenen cap d'aquestes relacions. Justifica la teva resposta.

Endavant:enrere, classe:despatx, anar:venir

Activitat 38

Digues si les parelles de mots següents mantenen una relació de complementarietat o d'antonímia. Justifica la teva resposta.

Total:parcial, interessant:banal